

ajakiri

WWWVA

1 9 8 1

- 1 Globaalne või kolkaeestlus?
- 2 Noortekongress! / Lugeja veerg
- 3 Ergutame erduma
- 4 Kuues aasta / Toimetaja veerg
- 5 Kuuli augud / Ahto Sepp
- 6 Mõista, mõista, mis see on / Felix Oinas
- 12 Balti teatrit Torontos
- 16 Viivi Luik / Ilmar Mikiver
- 18 Estonians
- 20 Mark Soosaar (usutelu)
- 24 Fenno-ugrica / Harri Mürk
- 30 Madalkirjanduslikke mälestusi / W. Rand
- 36 „Raudne mees“ / Mardi Valgemäe
- 38 Kust sõnad saadud / Vello Salo
- 42 Elulugu? Paha lugu! / Reino Sepp
- 45 Geislingeni teatrikevad / M. Valgemäe
- 49 Rahvas räägib Nõude Liidust / Niagara Peeter
- 52 Üllatav kunstiraamat / Paul Reets
- 54 Teateid: KLENK 81
Metroo 81
MÜ album
MÜ 82

Toimetus ja talitus:

A J A K I R I

2661 Kingston Rd.
SCARBOROUGH, Ont.
M1M 1M3 CANADA

Nr. 5-6 (35-36)

toimetanud:

Vello Salo (tegevtoime-
taja, tel. 416-265-2458)

Vello Soots
Henno Sillaste
Heino Jõe
Käbi Lokk
Lembitu Ristsoo

Erik Miller (kujundus)
Tõnu Mägi (talitus)

Aastatellimine
(6 numbrit):
U\$ 12.-
(Kanadas C\$ 12.-)

Esindus Skandinaavias:

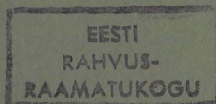
Enno Klaar
Grindsgatan 52/I
S - 116 57 STOCKHOLM
Tel. 08 - 42 45 59

Aastatellimine: rkr. 50,
postgiro nr. 12 77 47 - 4
Stockholm.

Esindus Austraalias:

Tiia Raudma
11/19 Waruda Street
KIRIBILLI NSW 2061
Tel. (02) 929 - 4726

Aastatellimine: A\$ 10.-

*Meie vahel on mered ja mäed,
laaned ja nõmmed.
Üksainus vaid tugev tõmme
ja koos on me käed!*

Nii laulis pagulaspoet Henrik Visnapuu aastal 1948, kui eestlased alles hakkasid üle kogu maailma laiali valguma ning mered ja mäed meid ikka enam üksteisest eraldama.

Käetõmme on aga tänini tulemata jäänud, olgugi et meie aja sidevahendid pakuksid küllalt võimalusi väliseestlaste ühtsuse teostamiseks ka üle ookeanide. Tuletagem vaid meelde, kui kaua kulus aega esimeste üleilmsete Eesti Päevade teokssaamiseni. Aeglus, millega see mõte arenes, on märgiks, kui kaugel oleme veel *globaalse eestluse*, selle uue seisukorra tajumises, hindamises ja uute võimaluste kasutamises sellest, mida on aastate kestel teadlaste põhjalikkusega uurinud ja esitanud „globaalse eestluse apostel“ Walter Rand. Ta on paljukordne MÜ (samuti KLENKi) lektor; ka AK lugejad tunnevad teda (vt. nr. 6/80:33).

Järgmiseks ESTO-ks on meie uus seisukord – suuremate rahvusgruppide asumine mitmel kontinendil – juba 40 aastat vana. Me ei taha ega taha aga seda eestluse ajaloo uut olukorda ikka veel teatavaks võtta. *Aja Kirja* kui eestluse praegust olukorda peegeldada püüdva foorumi üks kibe kogemus on olnud, et on hirmus raske saada informatsiooni sellest, mis sünnib mujal. Meil lihtsalt ei ole pähe tulnud, et sündmuste kohta võiks saata laiali pressi-informatsiooni! Niisuguseid näiteid leidub rohkemgi.

Näib, et elame ikka veel ühes väikeriigis Läänemere kaldal, kus kõik oli käe-jala juures, kus uudised levisid kuulujutu korras. Tegeleme siis ka peamiselt kohaliku rahvusgrupi elu-oluga. *Globaalse eestluse* asemel arendame *kolka-eestlust*.

Luuletaja Visnapuu nägemus jääb aga tänapäevalgi täiesti teostatavaks võimaluseks. Ent näib, et enne peame veel põhjalikult järele mõtlema teadusemehe poolt kättenäidatud tee üle. Walter Ranna ettekanded on trükkis ilmunud (KLENKi oma: VES 21.I 82) ja kõigile kättesaadaval. Globaalse eestluse viljelemine teeks kindlasti ka kohalike rahvusgruppide elu elavamaks.

Naelapea & Liitoja kiitustvääriv estovisiooni otsingu aruanne võib tõepoolest kujuneda sissejuhatuseks uuele ajajärgule väliseestlaste elus. Eestlust südameasjaks pidavad noored peaksid kohe asuma suuri hulki haarava, sisutiheda ja vähemalt paari, praktiliselt kohe rakendatava otsusega NOORTEKONGRESSI ettevalmistusele.

Noorte (20 - 35 a.) arv, haridus ja majanduslik tase on küllaldased selle ja teiste taoliste ürituste tõhusaks teostamiseks. On vaja vaid selgete sihtide ja väsimatu vaimustusega algatajaid. Ja need ei peaks olema oma vigu parandada töötavad vanad!

Kui Naelapea & Liitoja oma ajaloolises uurimises oleksid kaugemale tagasi läinud, oleks nad avastanud, et ka pagulusaastate alguses olid noored ja vanad. Vanade eesmärgiks võis ju olla küll teadlik Vaba Eesti eest võitlemine, kuid ei mäleta et noored mingit erilist sihti taotlesid. Vaatamata võõrale kooli- ja töökeelele suheldi omavahel innukalt eesti keeles, oldi idealistid, osaleti energiliselt eesti üritustel, tehti sporti ja oldi eeskujulikud skaudid-gaidid. Pidutseti harva ja tagasihoidlikult. Kõrtsis ja restoranis käidi harvemini kui tänapäeval ülemerereisidel, kultuuritegijad ei kõnдинud üritustel ringi käe külge kasvanud õllepudeligaga ja suvepäevadest ainult joomise eesmärgil osavõtt oli ettekujutamatu. Ühesõnaga tolle aja noorte sihiasetus ja elustiil võimaldasid eestlust viljelda vanade abita.

Paguluse algaastail noorte poolt korraldatud ürituste mudeli põhjal oleks mullune Balti Teatريفestival toimunud St. Lawrence Centre'i suures saalis ja „Elu sureval planeedil“ rahva ette toomine Torontos oleks „Vigade komöödia“ tiitli pälvinud.

Pisut peeglisse vaatamist, elukutseliste kultuuritegijate töö jälgimist ja loogilist mõtlemist peaks tõestama, et ka tänapäeval võivad noored edukalt eestlased olla. Vabandusi vähese edukuse või eestluse hülgamiseks ei ole raske leida. Niisama kerge on põhjendada dünaamilist eestluse viljelemist – olgu see siis kas vanade õhutusel või nende kriitika kiuste.

hko.

Saabus AK 33, milles ettepanekuna tõite turule uue sõna *süvi* (= ingl. *retreat*); tuleb tahes-tahtmatult häält tõsta. ...

- *Retreat* toodud aktuaalses otstarbes tähendab esmajoones eraldumist, tagasitõmbumist, üksildust, pagu jne. Kui need tingimused on täidetud, siis võib saavutatud olukorrale kaasuda näiteks mõnda üksikmõttesse süvenemine. Sellega tahan ütelda, et ettepaneku tuletussõna *süvenema* on antud otstarbeks täiesti teise- või kolmandajärgulise tähtsusega.
- Olu- ja seisukorda kirjeldavad sõnad eesti keeles saavad kõige mõjurikkama väljenduse *us*-liitelise tuletusega (*lootusetus, takistus, eraldus, üksildus, hardus* jne.). Need sõnavormid on igapäevases keeles rohkem tuntud ... kui see lühike ... ja vokaaliga lõppev uustulnuk.
- *Süvi/süvima* omavad terve rea homo- ja sünonüüme [? toim. märkus], millised oma igapäevaste ja praktiliste mõisteteega halastamatult rebivad maha uuele sõnale omistada püütud pisut hingelist ja harduslikku tähendust. Näiteks: (laeva) *süvis*; *süvitorustik, süvipuur* (naftatehnoloogias), *süvik* (merepõhja nõgu), *süvitus* ja veel kümnekond teist...
- Lisaks jääb arusaamatuks ettepaneku pealkiri „Süviti“ ja toodud näidislause *Süviti mõtlen ja loen. ... ti-*vorm meie keeles annab tavaliselt kestva aja- või kohamäära (*õhtuti, sügiseti, rööbiti* jne.), aga tundub käesoleval juhul täiesti võõrana. ...

Põhjus selleks, et ma nii kähku ettepanekule reageerisin, on just see, et siin Rootsis on meiepoolne sõnateisik olnud kasutamisel juba nii 5-6 aastat ... : *erdus, erduma*. Sõnade kõik vormid on puhtalt ja sellele mõistele vajalikus 3. vältes. ... Koostades lähtusime peamiselt põhisõnadest *eralduma* ja *hardus*. Hääldamisel leiab vajaliku fantaasiaga kaunis palju pidepunkte ka teiste eesti sõnade hulgas, mis kerki- vad esile otsides sugulust aktuaalse tähendusega.

Ühena ristiisadest ja toetudes ülaltoodud väidetele on mul muidugi kõikumatu arvamine, et *erdus/erduma* on igatepidi kõlavam, tähendusrikkam, kergem kõigi sõnavormide tuletamisel ja mis on ehk peaasi – on täiesti uue mõistena siiski arusaadav ja vastuvõetav ka tavalisele inimesele. Nagu ülal

Punkti panemine aastale 1981 toimub alles juunis, kuid paremate väljavaadetega kui aasta tagasi. Meie „ajast mahajäämisse“ on nii lugejad kui kaastöölised suhtunud suure arusaamisega, mille eest kõigile suur tänu! Ka tellijate arvu suhtes ei saa kurta: käesoleva aastakäigu, arvult kuuenda (kas tõesti juba?) lõpuks oli meil 470 tellijat. Tõtt öelda ei julgustanud toimetamisrakused sel aastal reklaami tegema.

Eelseisvaks ilmumisaastaks sooviks toimetuse rõhutada juhtkirjas öeldut: kui juhtub asju, mis võiksid huvitada eestlasi kõikjal, teatage! Endiselt tunneme puudust heast fotomaterjalist. Mitte unustada fotol leiduvate isikute nimesid, aga ka mitte fotograafi oma!

Uus aastakäik kavatseb sammuda eelmiste poolt kättenäidatud rajal – ilma oluliste muudatuste-uuendusteta. See ei tähenda aga sugugi, et *Aja Kiri* oleks „valmis“ ja tema kaju lõplik. Uued ideed on alati teretunud!

Kahjuks on püsima jäänud ka masinakirjutaja küsimus: vajaksime isikut, kes elab Toronto idaosas ja oleks võimeline eesti tähestikuga masinal tippima. See töö oleks muidugi tasuline.

Ergutame ...

süvi kallal haukudes väitsin, nõuab see ettepanek palju „tagurpidi“ selgitustööd.

... ehk ohverdate *AK*-s paar rida ... Oleks ju igatepidi teretunud, kui saaks veel arvamusi ja ehk reageerib isegi mõni staažiga keelemees.

Ago Lokko, Järfälla

Kui piltidest puudus tuleb, siis oleksin rõõmus kui teeksite ühispildi *Aja Kirja* toimetuse-talitusest. Koos ju käite? Näeksin, kes need „venivillemid“ on. Ärge seda ütelist muidugi pahaks pange. ... ühinen nendega, kes kirjutavad – hea, et ikka tuleb.

I.S., Kalifornia

Ahto
Sepp

Esile tuues mõningad „seigad, mida raamat lisab eelnevaile, tihti üldsõnalisile variandele“, osutab *Aja Kirja* arvustaja möödamindes ka teatavaile aukudele O. Kuuli dokumentatsioonis (*Revolutsioon Eestis 1940*, vt. AK 32:21). Neid leidub aga rohkemgi ning osalt ootamatuid.

Üks Kuuli põhiväidetest on see, et juunipööre toimunud Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel. Küsigem siis temalt korraks, milles seisis see juhtimine Tallinnas 17.-21.VI? Mida tegid neil päevil EKP Tallinna osakonna 60 liiget?

Loeme, et 21. juuni hommikul käis H. Allik Lutheri, K. Hansson Dvigateli-ala töölisi rongkäigule toomas (lk. 77). H. Arbon sammus rongkäigu eesotsas (igatahes koos mitte-kommunistidest ametiühingu-tegelastega) ja andis E.V. presidendile üle tööliste nõudmised kirjalikult (jälle muude hulgas), kuna A. Resev aidanud umbes samal ajal vabastada poliitvange Keskvanglast (79). Pärast seda „üks grupp eesotsas“ H. Alliku, P. Pedrae ja A. Mäematiga võtnud üle poliitilise politsei, kuna „tööliskaitset“ hakanud organiseerima K. Hansson, L. Klaser ja A. Veimer. Kell 18.30 juhtisid kaks esimest neist „rühma püssidega varustatud mehi lossi hoovi“ (81); pool tundi varem „läksid esiteks sisse“ Toompea lossi „O. Sepre, A. Pirson [ei olnud EKP-s] ja H. Arbon, kes nõudsid vahtkonnalt relvade äravõtmist...“ (80) ja andsid relvad kümnele töölisele. Punkt – sest rohkem EKP liikmeid me nimepidi siit ei avasta.

Küll kuuleme, et 21. juuni rongkäigu „juhtimine jäi kolmele EKP Illegaalse Büroo liikmele: J. Lauristin, H. Arbon ja O. Sepre.“ (76) *Jäi*, ütleb Kuuli, kuid mida nood kolm *tegid*, jääb tema teada. Koosolekutest on osa ja seal sõna võtnud O. Sepre, (19. & 20.VI, lk. 73j); kõnedega esinenud veel V. Jaanus (74) ja J. Lauristin (81), ühe vene ohvitseri tervitust tõlkinud A. Resev (78), loosungite valmistamist organiseerinud (77) ja *Rahva Häält* tegema hakanud (mitte üksi!) J. Saat (80) – ent mis sedalaadi tegevuses väärrib „revolutsiooni juhtimise“ nime, ei ole kerge ära arvata. Olgu sellega kuidas on: *kaheksale* eelmises lõigus nimetat „tegiiale“ saame sedasi lisaks *neli* „kõne- ja sulemeest“ – ühtekokku niisiis *kaksteist* EKP liiget.

Mida tegid ülejäänud 48? Siin haigutab suur auk.

Felix
Oinas

1. Mõistatuse funktsioonist

Eesti maarahval oli veel hiljaaegu kombeks sügisel pimedal ajal nn. videviku pidamine. Kui kari oli talitatud, kogunes talurahvas enne tule süütamist elutuppa õhtuseks puhkepausiks. Seal puhuti juttu, jutustati muinasjutte ja mõistatati mõistatusi. Seda tehti kord või paar nädalas, neljapäeva või laupäeva õhtuti. Mõnede teadete järgi oli mõistatuste küsimine neil õhtuil kohustuslikum muinasjuttude jutustamisest. Kirde-Eestis, Harju- ja Virumaal, peeti novembri algul soome eeskujul nn. jäguõhtuid, kus mängiti, juteldi ja sagedasti mõistatati.

Videviku pidamisele ja puhkamisele ühes mõistatuste mõistatamisega omistati meil maagiline tähendus, nagu näitavad sellised ütlused kui „Pidage pimeet, äälge ämärät, siis kasuse pikä piimälemmä, ää äriwasika,“ „Ämäriku aal puhka, sõs ärjä kasvave, teed tööd — jääve põnni.“ Vanasti öeldud tihti: „Mõistatage ja ajage vana-aegseid jutte, siis ei kao lusikad ära.“ Enne talviseid pühi olnud naised väga palju mõistatanud, selleks et saaks palju kirjused vasikaid ja tähnilisi tallekesi või üldse palju tallekesi ja vasikaid. Samasugune usk on tuntud ka nn. metsasoomlaste hulgas, kes asusid Soomest Kesk-Rootsi 17. sajandil: „Saadakse kirjused lambaid, kui jõulude ajal palju mõistatusi mõistatakse.“

Lätlaste järgi tuleb jutustada muinasjutte ja anda mõistatusi mardipäevast jõuluni: siis sead söövad hästi ja lähevad hästi lihavaks. Samal põhjusel tuleb mõistatada ka sügisõhtuil. Jaguajal, enne jõule, peab mõistatama mõistatusi, et lusikad kaduma ei läheks.

Usust mõistatuste maagilisse jõusse on andmeid veel kaugevaltki. Alfoorsi suguharu liikmed Kesk-Celebesi saarel annavad üksteisele mõistatusi lahendada ja jutustavad jutte sel ajal, kui nad vaatlevad tärkavat vilja. Kui keegi neist lahendab mõistatuse õieti, siis hüüab kogu rühm: „Las riis tõusta maast, las jämedad viljapääd tõusta nii madalikel kui kõrgustikel.“

*Katkeid ettekandest KLENK'i sõbruspäevadel 1981.

Mõistatuste maagilist mõju võidakse tugevdada sellega, et nad esitatakse rõvedas keeles. Türgi naised Kesk-Aasias panevad kosilase, kes on pruudi vanemate poolt juba vastu võetud, täbarasse seisukorda. Ümbritsetud kahest-kolmest naisest, nõutakse talt tooreste maneeride ja jämedate väljenditega kord mõistatuse lahendamist, kord jälle alustatud poeetilise dialoogi jätkamist.

Sellele stseenile on lähedane ba-thonga, Lõuna-Aafrika bantu suguharu naiste käitumine vihma manamise tseremoonial. Pärast ohverdamistoimingut kogunevad naised kokku, võtavad riided seljast ja katavad oma alastisust rohust valmistatud hõreda aluskleidiga, karglevad ja laulavad: „Vihm, vihm!“ Ükski mees ei tohi sinna minna. Kui mõni seda peaks tegema, siis pekstakse teda ja antakse talle lahendada mõistatusi, milledele ta peab vastama kõige ropemas keeles, mis on laenatud ümberlõikamise riitusest. Sellised rõvedad sõnad ja väljendid on tavalises elus keelatud, kuid sel korral on nad ootus- ja seaduspärased.

Esitatud kirjelduste järgi türgi kosjakombeist ja bantude vihmatseremooniast peab mees mõistatusi mõistatama. Seejuures kasutatakse roppe, jämedaid väljendeid. Ei ole öeldud, mis need väljendid on. Teatud aimu neist annab märkus bantu vihmamanamise kirjelduses, et mees peab mõistatuste lahendamisel kasutama väljendeid, mis on laenatud ümberlõikamise tseremooniast. Pole kahtlust, et need väljendid käivad seksuaal-alale. Ka türgi naiste pulmaeelsed „toored maneerid ja jämedad väljendid“ kuuluvad tõenäoliselt samasse valdkonda. Millest muust võisid naised peigmehe ees pulmades eel kasutada ebasobivaid väljendeid kui seksist?

Seksiga laetud rõvedad väljendid, nilbed laulud ja kõditavad tantsud, mõnikord ühenduses pornograafiliste kujude ja piltidega, leiavad kasutamist üle maailma. Nende ülesandeks on erutada, stimuleerida peidetud jõude nii looduses kui inimeses, selleks et tõsta põldude viljakust ja kariloomade ning inimeste endigi sigivust. Vihma manamisel laulavad bantu neegrinaised alasti rõvedaid laule ja tantsivad „häbituid“ tantse. Samasuguseid

laule laulavad ka bengali naised. Bengalis öeldakse olevat kombeks visata väljaheited ööpotist mõne irv-hamba ukse ette, et see vallandaks tema ropu sõimuvalingu, mis omakorda avaks taeva väravad vihmale. India *holi* vegetatsioonipidustustel liikusid suured hulgad mehi ja lapsi tänaval. Kui nad juhtusid kohtama mõnd naist või nägema naist aknal, pidid nad paiskama talle näkku kõige kohutavamaid rõvedusi ja solvamisi. Vana-Egiptuse Osirise pidustustel ja nn. rehepidudel pillerkaaritasid naised, jõid veini, laulsid nilbeid laule ja näitasid meeste ja naiste suguelundite kujutusi. James Frazer rõhutab, et see oli sihilikult kalkuleeritud riitus, mille üles-andeks oli tõsta maapinna viljakust ja viljakasvu imitatsioonimaagia abil.

Mõistatamist harrastatakse peamiselt kriisiaegadel, sellised kui viljade idanemisperiood, kauakestev põud, ümberlõikamine, pulmad ja matused. Ent millisel viisil võivad mõistatused aidata üle kriitilisest ajajärgust nii looduses kui inimelus? Charles Potter vastab sellele järgnevalt: „Lihtsalt sel viisil, et kriitilisel ajajärgul, mil isegi mõni tühine asjaolu võib otsustada küsimuse, võib mõistatuse õige lahendamine nn. sümpaatilise maagia põhjal aidata lahendada suurt küsimust, võib pöörata kaaluksed õigesse suunda... Mõistatuste lahendamine võib mõjutada ning stimuleerida vajalikke jõude kriisi õnnelikuks lahendamiseks.”

Mõistatused on täis saladuslikku jõudu ja on sellepärast hädaohtlikud. Nende esitamine oli rangelt reguleeritud. Eestis näiteks oli mõistatamine keelatud kevadtalvel, kui laudas oli juba noori loomi, sest see arvati takistavat nende kasvu ja edenemist. Sel uskumusel on sügavad juured. Meie sugurahval votjakeil oli keelatud mõistatada suvel ja talvel. Suvel tolmlevad ja kasvavad viljad ja talvel hakkavad noored loomad emaihus kasvama. Arvati, et neile avaldavad mõistatused kahjulikku mõju. Mõistatuste esitamise aeg oli hilissügisest talvise pööripäevani enne jõulu, mil loodus oli uinunud ja inimesed suvise töö järel oma töövilja olid koju panipaika toonud.

Kesk-Celebesi päriselanikel oli keelatud anda mõistatusi riisilõikuse ja järgmise külviaja vahel. On seega ilmne, et nii meil kui muudegi rahvaste hulgas vaadati mõistatustele kui loitsudele, mis võivad edendada, aga ka kahjustada loomade ja viljade kasvu.

2. Mõistatusvõistluse kaotajaist

On andmeid sellest, et isik, kes mõistatust lahendada ei osanud, surmati. Sfinks kreeka mütoloogias lükkas kaljult alla igäühe, kes tema mõistatust ära ei lahendanud. Kui Oidipus selle lahendas, paiskus Sfinks ise kaljult alla. Oidipuse tasuks oli, et ta sai kuningaks ja abiellus kuninga lesega.

Germaani mütoloogias on rohkesti näiteid mõistatusvõistlustest elu ja surma peale, sellised kui võistlus Odini ja ülitarga hiiu Vafthrudniri või jälle Thori ning kääbus Alvise vahel. Muinasjuttudes kuuleme nn. kaelamõistatustest (neck riddles); isik – sageli kohtualune – kes teatud mõistatuse ära lahendab, saab vabaks, kuid hukatakse, kui ta seda ei oska.

Samuti on võinud toimuda tegelikus eluski. Hawai traditsioonilistest lauludest ja juttudest nähtub, et seal on päälikud pidanud mõistatusvõistlusi elu ja surma peale. Väljakutsujaks oli harilikult keegi võõras või külaline, kes pretendeeris pääliku tiitlile. Mõistatuste teemaks olid füüsilised esemed, nende omadused ja liigitus ning päälikute sugupuud. Kaotaja keedeti ära keedu- augus. Keetmise otstarbeks oli liha kiire eraldamine luudelt. Luud sai võitja endale võidumärgiks.

Paljudes maades ei käinud kaotaja käsi nii halvasti – ta ei kaotanud elu, aga häbistada ja hurjutada sai ta tublisti.

Burjaadid Baikali ranna-aladel jagunesid mõistatamisel kaheks rühmaks. Kui mõistatamisega kimpu jäädi, pidi kaotaja pool loovutama ühe oma liikmeist võitja poolele. Loovutatud võistlejat pakuti müüa halvustavate värssidega; esiti pandi tema hinnaks üks kaamel, lõpuks aga lepiti katkise nõelaga.

Türgi naised Kesk-Aasias kohtlesid peigmeest, keda nad mõistatustega eksamineerisid, halvasti, kui ta mõistatuse kallal liiga kaua mõtles. Nad tantsisid ja karglesid ta ümber, kiskusid teda riideist, tõukasid ja tõmbasid teda igas suunas. Kui mees neile vastu hakkas, haarasid naised ta kinni, seadsid ta keset telki ja irvitasid ta üle rõkkava naeruga. Talle pandi tanu pähe, asetati ta härja selga, nägu pööratud looma saba poole, ja sõidutati niiviisi küla mööda ringi; või ta tõmmati jalgupidi üles ega lastud enne alla, kui ta midagi, mis talt nõuti, lubas täita.

Soomes tehti isik, kes mõistatustega toime ei saanud, naeru- ja pilkealuseks ning saadeti Hõlmölässe (maale, kus asuvad lollid) või Hümülässe („Naerulasse“ või „Müigelasse“). Nagu Leea Virtanen on näidanud, on kujunenud sellest Soomes terve rahvapärane mäng. Kaotaja pandi veidraisse riideisse ja saadeti välja, s.t. Hümülässe. Osa mõistatajaid mängis tõenäoliselt Hümülä rahva osa. Sellest, kuidas mõistatustega kimpujääjat koheldi, kuuleme lastelaulust, mis sisaldab muuseas värssse Väinämöise ja Ilmarise võidukosimislaulust:

*Hüis, hüis Hümülässe,
Hümülä koerad haukuma,
mine sa tüdruk vaatama, kes sealt tuleb?
Tuleb üks tüdrukukalts (kaotaja oli tütarlaps)
ribalais, räbalais,
hiir hobuseks,
kapsapea saaniks.*

Hümüläst saab kaotaja õiged lahendused mõistatustele ja tuleb siis koju. Kodus annab ta aru oma käigust ja seletab, et oli käinud pahupidi-pöördud maailmas, kus sead sõtkusid leiba, lehmad küpsetasid, pääsukesed kiskusid peerge, kirvestega keedeti ja kateldega raiuti.

See matk Hümülässe oli nii hirmuäratav, et — nagu selle läbiteinud kinnitasid — segas isegi öösel nende und.

Ka Eestis oli tuntud samalaadne Kanossas käik. Kanepis, Lõuna-Eestis, üteldi sellele, kes mõistatamisega hätta jäi: „Mine Rasinade, võta kolgits hobeses, uhripakk piitsas ja kats (kaks) kanasita karaskit kangli (kaenla)

alla." — Rasina vana ema pand leiba ahju, tütar kudas sukka, veike raka peni hauk. Vana ema ütleb: „Tütar, mine kae, kes sealt tuleb!" Tütar vaatab, tuleb tagasi ja ütleb: „See on Veski Sõrestest, tuleb kolme mõistatusega." Vana ema vastab: „Na ta ei saa neide sammuga õiges (hakkama). See on see, see on see ja see on see (ütleb nende mõistatuste seletused ära). Mine anna talle kaks kõrvu pidi, kolmas kukrude ja saada ta tagasi."

Rasinas käimine Lõuna-Eestis on ligilähedane Soome Hümüläs käigule. Eestiski hakkab koer haukuma ja tüdruk saadetakse vaatama, kes tuleb. Tuleb õnnetu mõistataja. Ta saab Rasinast õiged vastused, aga lisaks veel kõrva-kiile ja löögi kuklasse. Mis puutub kohanimesse Rasina, siis on see saanud Eestis kohaks nagu Hölmölä või Hümülä Soomes, mille arvel kiputakse nalja tegema.

Kerkib küsimus, mis oli kaotaja mängust eemaldamise ja halva kohtlemise põhjuseks? Ma esitan oma seisukoha selles asjas.

Olukorra mõistmiseks maksab meelde tuletada, et mõistatuste lahendamisest loodeti positiivset maagilist mõju paljudel elualadel. Nii lootsid Kesk-Celebesi saare päriselanikud mõistatuse õigest lahendusest abi viljakasvule. Ent kui mõni rühma liige talle antud mõistatuse ei osanud lahendada, siis oli see tagasilöögiks; sellest oli karta negatiivset mõju kogu ettevõttele. Ebaõnnestuja tuli kõrvaldada rühmast. Mõnede rahvaste juures tehti seda sellise fanfaari ja tseremooniaga, mis meenutab karnevali tsirkuslikkust.

Olgu mainitud, et reas kultuurides oli karnevaliga seotud patuoina — kas looma või inimese — väljakihutamine kogukonnast. Temale kanti üle kõik patud ja süüd, mis kogukonna liikmed olid aasta jooksul teinud, selleks et nad võiksid nüüd patust vabana ja puhta südametunnistusega alustada uut ajajärku (mis tähistas harilikult uue aasta algust). Selliseks patuoinaks oli ilmsesti ka ebaõnnestunud mõistataja. Seda saladuslikku maagilist väge, millelt oodati mõistatustega abi, pidi kindlasti veenma, et kogukond oli teinud kõik, mis võimalik, et end puhastada, ja et ebaseadepäev mõistataja oli tõepoolest kõrvaldatud.

(Järg lk. 15)

10.-28. nov. 1981 toimus Torontos Balti teatri sümposion ja festival ettekandepäevade (14.-15.) ja etendustega (10.-28.). Kolmelt rahvuselt esitati kolm näidendit. Eestipoolseks panuseks oli Elmar Maripuu *Fantasies of a Dying Planet* autori lavastusel.

Kuidas tekkis mõte? Kas niisugust üritust oli vaja? Oli tal edu? Kas peaks tulevikuski sedasorti ühistegevust harastama? Neid küsimusi arutasid eestipoolsed algatajad Harri Mürk, Linda Pakri ja Elmar Maripuu. Asja kommenteeris ka Mees Tänavalt.

HM: Eda Sepp kusagil nimetas, et kas me ei taha kuidagi olla seotud ühe sümposiumiga – ja siis me omavahel rääkides tulimegi mõttele, et korraldame kolme rahvuse peale ühe ühise ürituse.

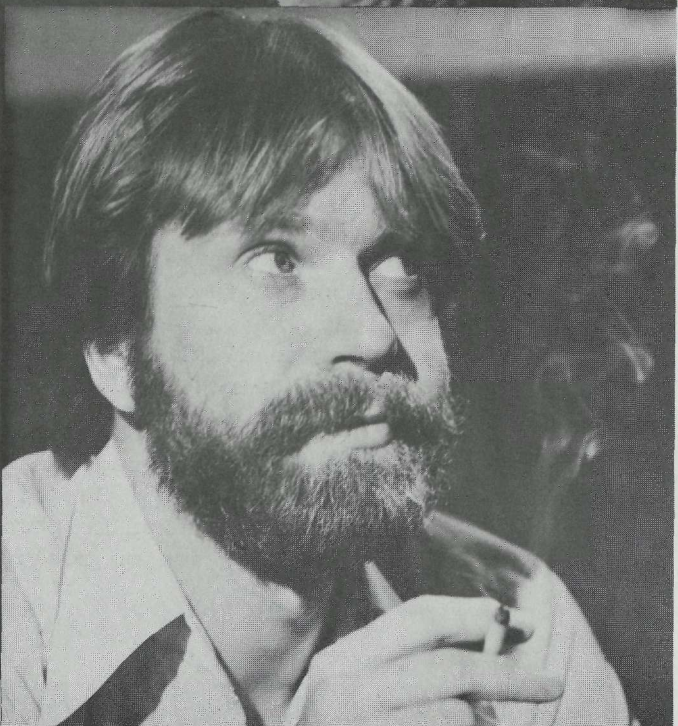
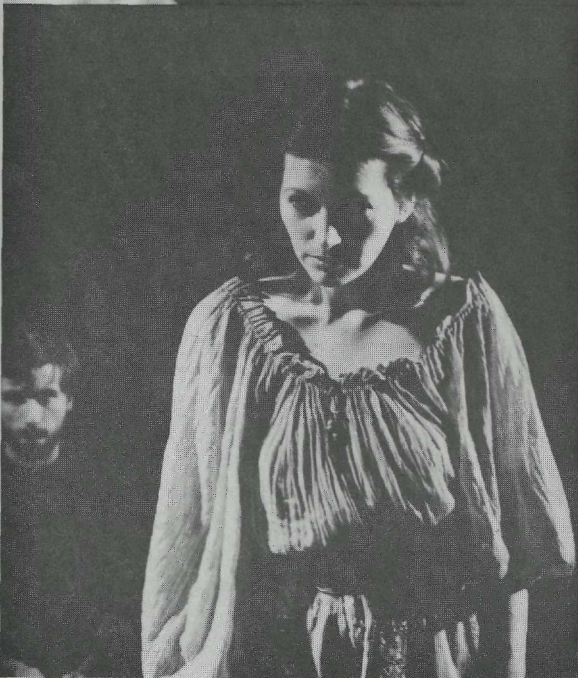
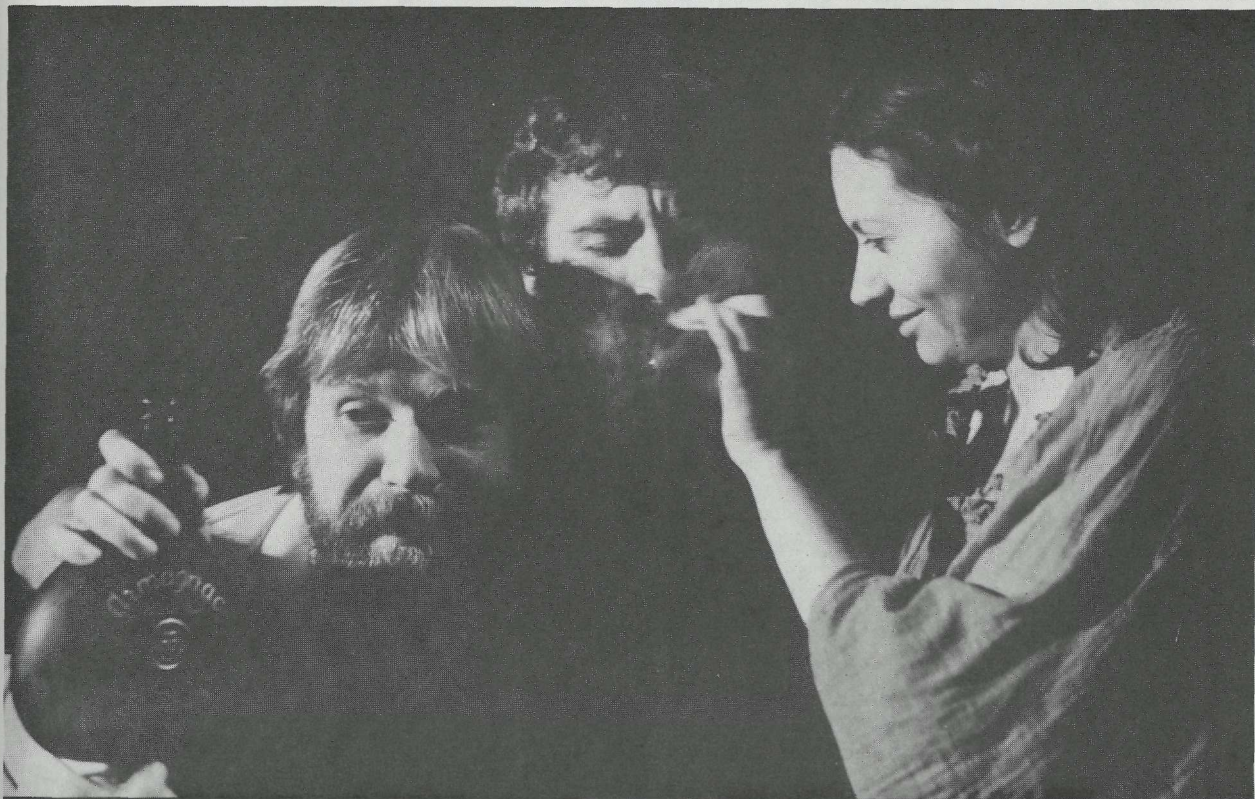
LP: See oli suvel, juuli alul või nii, kui terve asi hakkas liikuma. Mõte oli, et kui sümposion niikuinii korraldatakse, kus räägitakse teatrist, siis miks mitte näidata seda „tõelist looma“ ja *teha* teatrit, et ei oleks puhtalt akadeemiline jutt.

EM: Alguses pidime üritama üsna väiksel, ainult sel sümposiooni-nädalalõpul; siis see kasvas. Startides oli juttu ühestainsast näidendist.

HM: Peale hakates oli see puhtalt eestlaste idee. Siis mõtlesime, et kutsume lätlased-leedulased ka kampa, sest räägitakse ju nende kirjandusest ka sümposioonil.

LP: Mina olen ülimalt õnnelik, et see terve lugu üldse aset leidis, sest see oli üks suur projekt – ja et me üldsegi sellega toime tulime, on omaette saavutus. Tegevuse ajal saime aru, et oleks rohkem organiseerimist vaja, aga Festivali kaudu saimegi rohkem kontakte. Edaspidi saaks juba tuntud inimestega balti teatrigrupina palju kergemini midagi ette võtta.

HM: Tegelikult see õnnestus üle lootuste, eriti kui arvesse võtta seika, et me korraldasime kolmenädalase festivali, kus oli kolm näidendit, nelja kuuga. Me pidime otsima näidendid esiteks ja teatri ja tegelased... ja publiku peale selle. Meie reklaam oli võrdlemisi kehv, aga publikut oli siiski rohkesti, eriti viimasel nädalal. Ka PR ei olnud kõige kõrgemal tasemel, aga sellest hoolimata...

LP: Püüe oli tutvustada nii balti rahvastele kui ka kanada teatrisõpradele, nii et meil oli vaja nelja grupiga pidevalt kontakti pidada. See õnnestus ka: artiklid olid *Toronto Staris, Globe and Mailis*... Raske oli aga „loova inimesena“ teatrit teha ja samal ajal organiseerija olla.

HM: Ajalehe-arvustajad olid põhiliselt rohkem huvitatud sellest teatrisaalist kui meie festivalist, kui päris ausad olla; aga seda nimetati ja see on siiski algus. Me ei oleks saanud suuremat arvustust loota. Me oleme ju uus ja mitte elukutseline teater. Nii et need artiklid olid ka omaette suur saavutus. Majanduslikult me tulime omadega läbi; annetustest saime umbes poole kuludest. Noh, reklaami ei olnud, ja saali mahtus ainult 80 inimest.

EM: Tulevikus tuleb loota kanada ametlikele toetustele. Paistab, et balti ühiskond ei olnud eriti huvitatud.

HM: Sul on õigus. Nendel oli põhiline kartus, et meie kuidagi lõhume olemasolevat teatrit sellega et esineme inglise keeles. Nad hästi ei saanud aru, et see oli meie loomingu tutvustamine teistele rahvastele. See oli vist meie süü, et me ei teinud asja selgeks. Ma usun, et nooremad tulid: leedulasi ei olnud, aga neid ju polegi Torontos kuigi palju.

EM: Nooremaid siiski tuli, eriti aitama, nagu piletite ja kohviga ja ... Nende huvi oli näha.

HM: Meil on küll juba nn. Multicultural Theatre iga aasta. Aga selle viga on, et iga grupp esineb oma keeles. Sellest ei ole teistele tutvustamise mõttes suurt kasu.

LP: Balti festivalist võttis osa kanadalasi peamiselt isikliku kontakti kaudu — neid, kes siin Torontos teatriga tegemist teevad. Meil oli midagi uut ja need, kes uut otsivad, käisid vaatamas, mis siin juhtub. — Ma ei ole üldsegi teadlik, et nooremad oleksid Torontos oma teatrit inglise keeles esitanud.

HM: Vanemate osas ma tean ka ainult ühte juhtumit. Ei, niisugust üritust nagu meie oma ma ei usu et oleks Torontos varem olnud. See oli positiivne küll ja tasub ka tulevikus teha. Aga me peame rõhutama oma ühiskondadele just seda, et see on mõeldud meie rahvaste kultuuri tut-

vustamiseks teistele. Mitmed on tulnud minu juurde ja mind nagu rünnanud, et me hävitame eesti teatrit sellega et teeme eesti tükki inglise keeles. No Shakespeare'i on siis küll katsutud üle maailma hävitada – või kuidas? Aga jah, et see ei olevat ikka õige asi. Tegelikult me tahame eesti teatri mõju kaugemale viia kui seni, asja arendada.

MT: Mitte-baltlased paistsid olevat rahul, nähes et on midagi muud olemas kui see, mida nad tavalistes teatrites saavad. Kunstilise taseme osas ma ei kuulnud midagi halba, aga kahjuks rääkisin ainult vähestega. Üldiselt meeldis kõigile huvitava üritusena. Mul endal oli hea meel, et käisin vaatamas. Läti ja leedu tükid olid mulle väga huvitavad, leedu oma ka eriti hästi lavastatud. Eestlaste oma oli madalamal tasemel: neil oli vist probleeme osaliste asjas ka. Eestlastele üldiselt meeldis, aga Maripuu tükk oli kahjuks tõlkimise ja ka ümberkirjutamisega kaotanud oma jõudu ja efektiivsust. Ka need, kes ei olnud originaali näinud, ei annud head hinnangut. Aga üritada tasub kindlasti jälle: oli näha, et inimesi ja materjali meil on olemas küll. Väike saal oli sobiv (tehniliselt võiks see küll paremini varustatud olla), publiku huvi oli hea. Tuleks aga kvaliteeti hoida, leeduiaste eeskujul. Ja mitte nii tihti korraldada, et ära tüütab!

Vestlustest noppinud Vello Salo

Fotod
lk. 13:

Elmar Maripuu *Phantasies of a Dying Planet* (eestikeelne originaal: *Sündmused sureval planeedil*, vrd. AK 25: 21 & 27:8) Balti Teatrifestivalil Torontos. Ülevalt vasakult: Peeter Mehisto, Elmar Maripuu, Rosemary Madill.

Mõista ...

Toome nüüd mõned näited eesti nn. porno-mõistatustest. Need ei tarvitse olla vanad ega demonstreerida mõistatuste algset maagilist funktsiooni. Esitame need ainult näiteks rahva kalduvusest kasutada muu hulgas seksi mõistatuste teemana (küsimustes!).

- 1) *Must mulk, punane pulk.*
- 2) *Sile pistab karvast.*
- 3) *Meeste riistad, naiste riistad käivad kokku tirr ja lõks.*

(Vastused lk. 56)

*I l m a r
M i k i v e r*

Kuuekümnendlastest viimseks oluliseks luuledebütandiks on VIIVI LUIK, omanäoline luuletaja, kelle laadi on ras- kem seondada eeskujude või eelkäijatega kui mitme tema kaasaegse oma. Vähe on eesti luules värsse, mis haaraksid nii oma pildikõne kui musikaalsusega nõnda vahetult nagu Viivi Luige *Taevaste tuul*:

*Tuul, taevaste tuul, tule alla,
üks liblikas koju vii.*

*Tuul, taevaste tuul, tule alla!
Ja ärgu ta nutku nii!*

*Sa suudle ta arglikke silmi
ja nendesse valgus vii.*

*Sa suudle ta väsinud silmi!
Ja ärgu ta nutku nii!*

*Ent ära sa iial siia jää,
üks liblikas koju vii.*

*Ent ära sa iial siia jää!
Ja ärgu ta nutku nii!*

(Kogust *Taevaste tuul* 1966)

Selline luule on loodud muusikaks, mitte nekrutilauludeks nagu Runneli oma, vaid *das Lied*'iks Schumanni-Schuberti vaimus. Sellest näidiseist võib leida Juhan Liivi sugemeid, kuid seda ei saa teha reeglits. Luik elab linnastunud sajandil, millest Liivil oli vähe aimu, ning suur osa Luige loomingust kajastab linnaelaniku võõrdumust Maast ja loodusnostalgiat: *Majad vihkavad sind, / kes sa mäletad maad, / kuhu eales ei astu / mitte kellegi jalg.*

Eitamine, eriti luuletuse lõpul, iseloomustab Luige lüürilist kreedit (nagu ülalgi 'mitte kellegi jalg') ning sa- geli täpsustub see eitus agnostitsismiks, tunnistuseks, et seda mina ei tea, mitte keegi ei tea:

*... Sa ei tea, kus ta käis,
keda püüdnud ta käis.
Seal kord põlvitas vihm.
Mina rohkem ei tea. ...*

(Kogust *Ole kus oled* 1971)

Viivi Luik on olnud hästi tootlik: kuuekümnendil ilmus talt neli kogu ja seitsmekümnendil ümmarguselt üks iga kahe aasta takka. Juba esimestes lauludes ilmes ta oma pärane võime tabada midagi sügavalt eksistentsiaalset sellega, et ta intensiivsete meelegaistingute ja meditatiivsete mõttekildude vahelt äkki kõlab midagi ääretult igapäevast ja kõnekeelset. Nagu sõna 'peaaegu' järgnevas näidises:

*kaugel
teistes aastaaegades
sedasama sulailma kuulen
hõbehall õhk
urvapajude müüjad
valgus
libises põrandalt laeni
see on peaaegu kõik*

(Kogust *Ole kus oled* 1971)

Ei tea, mispärast ametlik kriitika Eestis leiab, et alates äsjamainit kogust „... saab abstraktne ja assotsiatiivne laad valitsevaks, mis muudab /Luige/ luuletused raskelt mõistetavaks.” (EKBL 213) Vastupidi: võib ütelda, et Luige ülal näidistatud laad satub hiljem ohtu muutuda liigagi mõistetavaks maneeriks ega mõju enam nii nagu viisteist aastat tagasi: *Tühjad põllud praegu täis on tuisuile / igal pool, ka kaugel Tarvastus. / Võtad sahtlist noa ning lõikad leivaviile. / Mis ei halasta? Eks õnn ja armastus.* (Kogust *Maapäälised asjad* 1978)

Ei saa jätta märkimata ka Viivi Luige proosateost *Salamaja piiril* 1974, mis asetab ta kodueesti seitsmekümnendi proosamodernistide esirinda. Selle päätüki nimeks võib aga juba panna „Seitsmekümnendate aastate tüdrukud”.

(Järgneb)

ESTONIANS

This is one of a series of articles on ethnocultural groups in Ontario.

There are approximately 14,000 Estonians presently living in Ontario.¹ The majority have settled around Toronto which has the highest concentration of Estonians of any city outside the Communist World.

The first wave of immigration to Ontario from Estonia took place prior to 1920. For 700 years, from the middle ages until 1920 when Estonia became independent, the country was almost continuously overrun by invaders. In order to escape the frequent and lengthy military service and constant warfare, thousands of Estonians left their homeland. Attracted by offers of free land and possibilities of better economic opportunities, many of the immigrants came to Ontario and set up small fruit farms in the Niagara peninsula.

The second wave of Estonian immigration to Ontario occurred between 1920 and 1940, the period of Estonian independence. Estonians came from a war-torn and economically-depressed Europe in search of better opportunities for themselves and their children. After working for some time in mining and lumbering camps across the province, they settled in urban areas working as laborers and doing other jobs which did not require proficiency in the English language. By 1938, Toronto was home for more than 100 Estonians.

The third and largest wave of Estonian immigrants to Ontario began in 1944 and reached its peak in the period between 1948 and 1952. In 1940, independent Estonia was overrun by the U.S.S.R., followed in 1941 by Nazi Germany and in 1944 by the U.S.S.R. once again. At this time, about 60,000 Estonians escaped to Sweden and Germany and from there 4,118 Estonians made their way to Canada under the auspices of the International Refugee Organization. About 50 per cent of these refugees eventually settled in Ontario.

Those Estonian refugees who

had been sponsored by a Canadian citizen and who had travelled on their own passage money were free to settle wherever they liked; those who came on "assisted passage" were required to work for one year as domestics, farmers, miners, or lumberjacks. When Estonian hydro workers were constructing a dam on the Ottawa River near Rolphton, they built a village nearby for themselves and their families. Like most other Estonian refugees, they dispersed to the larger urban centres in southern Ontario after the project was completed. Toronto held a special attraction for these immigrants because of a thriving construction industry and an expanding Estonian community. Although the educational level of the refugees was usually very high, many of the doctors, lawyers, professors and engineers who came were forced to accept jobs as laborers and factory workers because of their inability to speak English.

Since 1952, immigration from Estonia has decreased dramatically. At present the number of Estonians arriving annually is very small, as only a few of the older people are being granted exit permits.

Toronto has an Estonian population of approximately 10,000, and has become a centre for Estonian Canadians in Ontario. There are more than 40 different cultural and social organizations in the city and a great many of them meet at Estonia House, a former school house on Broadview Avenue which has become the heart of the community. The building is used by many groups: an Estonian school (kindergarten, elementary and high school), Estonian boy scouts and girl guides, choirs, Estonian theatre groups, dance groups, and an Estonian credit union, to mention only a few. The

¹Canada. 1971 Census. Population. Statistics Canada. "Population by Ethnic Group and Sex for Canada and Provinces, 1971".

Estonian community has purchased and maintained 400 acres of campsite near Port Perry for a children's summer camp as well as additional acreage in southern Ontario for a camp for scouts and guides. It is at present building a senior citizens' home in Scarborough and was instrumental in the establishment of Tartu College, an Estonian-oriented student residence in Toronto.

There are two Estonian newspapers published in Toronto but circulated throughout the province. *Meie Elu* (Our Life) is a weekly which has been in existence since 1950 and *Vaba Eestlane*, a semi-weekly which came into being in 1952. There is also a women's quarterly magazine, *Triina*, with province-wide circulation. Two Estonian publishing houses, Estoprent and the Estonian Publishing Company, publish (in English) works of various Estonian Canadians.

Estonians in Ontario have made contributions to Canadian life in many areas. In sports, the gymnastic groups of Kalev-Estienne and Helen Tiidus have been responsible for bringing gymnastics to Ontario high schools, and for representing Canada at three Olympic Games: Mexico City in 1968, Osaka in 1970 and Montreal in 1976. In the arts, the Estonian community has to its credit an internationally-known music composer, a literary critic, many artists, and several art galleries throughout the province. Several well-known churches, hotels and office buildings have been designed by Estonian architects. The popular ski resorts, Horseshoe Valley and Devil's Elbow were developed by Estonian businessmen.

Immigrants to Canada and Ontario having Estonia as the country of last permanent residence, 1949-1976.*

Year	Canada	Ontario
1949-1950	2,335	1,239
1950-1951	2,870	1,991
1951-1952	3,718	2,710
1952-1953	603	452
1953-1954	466	350
1954	290	196
1955	186	122
1956	162	128
1957	221	150
1958	122	66
1959	88	66
1960	134	109
1961	52	44
1962	3	2
1963	6	5
1964	not listed	not listed
1965	not listed	not listed
1966	4	3
1967	2	1
1968	5	5
1969	5	3
1970	2	2
1971	1	0
1972	2	2
1973	2	1
1974	25	6
1975	2	2
1976	7	6

*Canada. Department of Manpower and Immigration. Immigration Division, 1963-1976.

Canada. Department of Citizenship and Immigration. Statistics Section, 1956-1962.

Canada. Annual Departmental Reports, 1949-1955.

References

The Canadian Family Tree. Canada, Canadian Citizenship Branch. 1967.

Ontario

Ministry of Citizenship
Culture and Division
Recreation

Hon. Reuben C. Baetz
Minister
Douglas Wright
Deputy Minister

Multicultural program
5th Floor, 77 Bloor St. W.
Toronto, Ontario M7A 2R9
Telephone: 965-6621

Eesti tuntud filmimees Mark Soosaar viibis Torontos novembris 1981, et teha ülesvõtteid dokumentaalfilmi „Jaan Oad” jaoks. (Vt. AK 4-5/80:43) *Aja Kiri* usutles külalist.

Kui Tallinnast saadetakse kaameramees Torontosse filmi vântama, peab selleks olema tähtis põhjus. Kuidas tekkis mõte Jaan Oadist film teha?

See on üks ütlemata pikk lugu ... see on nagu küsimus, et kui kaua olen mina Kihnuga seotud üldse? Ja Kihnuga olen ma seotud väga kaua: ma olen üles kasvanud Pärnu lähedal, Valgerannas, kus Kihnu jääb merekaare taha, aga kus Kihnust kogu aeg räägitakse — ja kui mul keskkooli viimane klass oli lõpetatud, siis ma viskasin reporter-magnetofoni üle õla, filmikaamera võtsin kätte ja läksin Kihnu ja Ruhnu peale oma esimesi saateid ja filme tegema. Need olid muidugi amatöörfilmid ja võrdlemisi algelised raadiosaated, aga Eesti Raadio neid ikka esitas, ja 73. aastaks, kui ma olin juba lõpetanud Moskva filmiinstituudi (ka instituudi jaoks olin teinud paar kursusetööd Kihnu rahvariietest), jõudsin ma niikaugemale, et hakkasin tegema oma esimest täispikka dokumentaalfilmi *Kihnu naine*, millele järgnes 74. aastal film *Vaaroo sõjavägi* (hülgepüügi ajaloo ja tänasest päevast). — samuti Kihnu meestega. Juba siis tundus mulle niimoodi, et Kihnus on hulgaliselt väga huvitavate elulugudega inimesi, kellele lood võiksid olla aluseks tervetele täispikkadele mängufilmidele. Ma olen mõelnud filmile (ja ka juba esimesed stseenid üles kirjutanud), hirmsast veretööst, mille pani toime Kihnu poiss Jaan Umb, kes tappis terve purjelaeva meeskonna maha, sest poissi mõnitati. See meeskond elas nagu välja mingit alateadlikku soovi end sadistlikul teel rahuldada poisi kulul. See juhtus 1886.a. Taani väinades. Jah, poisil viskas ära, ja poiss võttis lõi siis meeskonna maha. — Eraldi huvitava filmi võiks saada Jaan Oadist, tema eluteest, aga võib-olla edaspidi kujuneb nii, et too Jaan Umb tolles mängufilmis saab omama mingit kolmandat nime ja sellesse karakterisse on ühendatud nii Jaan Oadi kui Jaan Umbi eluloolised andmed. Ja võib-olla on see Kihnu poiss ka meremees-kunstnik, keda ülejäänud meeskond ei salli ega kannata sellepärast

et temal on jumalik anne, mida teistel ei ole – ja hakka-
 vad teda siis taga kiusama; ja nii see asi traagiliselt
 ka lõpeb. Muide, Jaan Umbi kohta räägitakse niisugust
 asja, et tollal kui ta veretöö toime pani viibis Taanis
 Vene keisrinna, kes tahtis siis ka vaprat meest näha,
 kes purjelaeva meeskonna üksinda maa – või mere –
 pealt ära kaotas, ja läks siis vangimajja poisi käest üle
 tõlgi küsima, et miks sa seda tegid? Mille peale poiss
 oli küsinud, et kes see libu on? – vene keeles: A kto eta
 bljad? Rahvasuu räägib, et veretöö eest oleks võib-olla
 poiss vabaks saanud, aga keisriproua solvamise eest sai
 ta viisteist aastat sunnitööd.

No nii, tuleme nüüd tagasi Jaan Oadi juurde. Aastal 78
 ühes kihnu kodus videvikutundi veetes jäi mu pilk peatuma
 ühele laevamaalile. Ma olin neid kihnu kodudes varemgi
 näinud, aga see oli niisugune ... eriline, melanhoolne
 õhtupoolik ilusa päikeseloojakuga, ja siis tasapisi mõte
 hakkas veerema, et palju kihnu kodudes üldse võiks olla
 laevapilte. Järgmisel päeval käisin läbi mulle teadaole-
 vad kodud – ja siis äkki lõi silmade ees selgeks, et siin
 on tegemist täiesti iseseisva naivistliku maalikool-
 konnaga.

79. a. suvel tegingi „Tallinnfilmi“ rahadega 20-minuti-
 lise filmi *Pühapäevamaalijad* naivistlikest kunstnikest
 nii Tallinnas, Kolga-Jaanis, Viljandis kui ka Kihnus –
 ja muude hulgas said esitatud ka mõned Jaan Oadi pildid.
 Diktori tekstis oli öeldud, et tema pildiladu vääriks
 lausa eraldi filmi. Sealt, 79.a. lõpust peale hakkasin
 taotlema võimalust Jaan Oadist iseseisvat filmi teha ja
 nüüd, 81.a. lõpuks on „Tallinnfilm“ jõudnud nii kaugele,
 et see film on meil järgmise aasta I kvartali plaanis.
 Võib-olla selline formuleering tundub harjumatu, aga
 „Tallinnfilm“ kui riiklik plaanisüsteemi asutus töötab
 oma kinnitatud plaani kohaselt: tal on aastaplaan, mis
 on siis jagatud 4 kvartaliks. Nii et 1. aprilliks 1982
 peaks see film valmis olema.

See on tehnoloogiliselt väga raske film, sellepärast et
 ma filmin ta 16-mm. filmile. Sai valitud selline variant
 sellepärast et 16-mm. tehnika on kergem ja odavam; siia

üle Lombi lennukiga tuua 35-mm. aparatuuri oleks olnud ülejõu käiv nii väikese filmi jaoks, mis tuleb 20 min. pikkune. Jaan Oadi teosed pildistasin slaidifilmile ja filmin slaidide pealt maha.

Filmi põhikomponent on see kuidas Jaan Oad maalib, maalimise ajal oma eluteest räägib, siis oma pilte näitab oma kodus ja oma piltidest räägib. Ta on meil eesti naiivismi esindaja, mis praktiliselt esimest korda avalikku tunnustust leidiski filmiga *Pühapäevamaalijad*. Eesti kujutavkunst on ka noor — ja ükski noor, professionaalne kunst ei ole tavaliselt nii elujõuline, et ta saaks enda kõrval taluda veel „isehakanute“ kunsti, või: tal on omal nii palju muresid ja vaeva, et omaenda olemasolu tõestada. Noh, nüüd on eesti kunst sedavõrd jalgadele saanud, et ta võib ka siiski juba taluda naivistlikku kunsti enda kõrval.

Filmis jutustab Jaan Oad oma piltide sisu, tegevust. Tal on umbes 70 maali, mis jutustavad Kihnu ajalugu alates 18. sajandist, suure purjelaeva *Anna Pavlovna* hukkumisest Kihnu kallastel. 19. sajandist on mitmeid pilte; neist üks huvitavamaid on võib-olla ehk kuidas üks Kihnu naine Mari oli lubanud mõisniku karja ära nõiduda ja siis tema üle kohut mõisteti; samuti see, kuidas Kihnu laevastik üles ehitati, eelmise sajandi lõpus ja käesoleva alguses — kuidas nad Tallinna, Riia ja Pärnu tänavate sillutamiseks munakive merepõhjast üles koukisid ja siis neid sinna linnadesse vedasid; kuidas nad nende linnade sadamakõrtsides ja turgudel käisid; siis Kihnu oma saare elu-olu — nii et nendel teostel on lisaks kunstiväärtusele ka etnograafiline väärtus.

Jaan Oadi sari lõpeb 44.a. tormisel ööl Rootsi lahkumisega. See on minu arvates ka üks väga tõsine ja kaalukas teos tal, kus hirmunud inimesed paadis üle tõsise ja kurja mere kodumaalt lahkuvad.

See on siis filmi põhikomponent. Foonikomponentideks saavad olema võtted Kihnu saarest, Jaan Oadi kodutalust, Karjamaa talust. Kihnus muide inimesi hüütakse talu ja eesnime järgi, nii et kihnlased Jaan Oadi kohta ütleks: Karjamaa Jaan. Ma arvan, et ilus oleks kui Jaan Oad läheks eesti kunsti ajalukku Karjamaa Jaanina.

Teine foonikomponent on siis Toronto oma pilvelõhkujatega, autodega ja rahva sagimisega; Maple Leaf Gardenis olen võtnud mõned kaadrid ka tsirkusmaadlemisest ja täna on mõttes minna võtta veel talvelaadast natuke rahva sagimist ja niisugust ... avalikku elu.

Kui kaua kestsid ettevalmistustööd — rahade saamine ja võtete tegemine?

Põhimõtteline nõusolek filmi tegemiseks oli praktiliselt kohe, kui olime selle ettepaneku teinud, 79.a. lõpus, sest film *Pühapäevamaalijad* veenis kõiki Kultuuriministeeriumi ja Kinokomitee töötajaid, et sellise filmi Jaan Oadist võiks teha. Võtted — Jaan Oadi pool ma olen kolm päeva filminud, aga nende võttepäevade vahel on igakord olnud nädal mõtlemisaega, ilmutamisaega, materjali analüüsimise aega ja ... ma olen üldiselt aeglane oma töös, mis puutub mõtlemisse, filmi monteerimisse. Võttel läheb mul kõik väga ruttu, aga enne ja pärast läheb mul kõik väga aeglaselt.

Kas filmi pealkiri on juba olemas, et teaksime oodata?

Film ilmselt vist hakkabki kandma pealkirja *Karjamaa Jaan* — ma täpselt ei tea veel, tavaliselt filmi pealkirja panen ma siis kui film valmis saab.

(Järgneb)

FENNO-UGRICA

*Harri
Mürk*

Keel, rass ja kultuur (s.t. aineeline kultuur) on kolm omaette mõistet, mida tuleb hoolega eristada, kuna ühine keel ei tähenda veel rassilist ega ka mitte kultuurilist homogeensust. Näiteks Põhja-Ameerika mandril on ühine ingliskeel, kuid seda räägivad emakeelena kõikidest võimalikkudest maailma rassidest pärit inimesed. Teisest küljest: meie, eestlased, jagame lätlastega ühist ainelist kultuuri, mis on tingitud mõlema rahva ühisest ajaloolisest ja geograafilisest asendist, kuid nende kahe keele vahel ei esine mingit sugulust. Ja veel üks näide: saami-keel (lapikeel) on eestikeelele lähedane sugulane, kuid saamide kultuur erineb kõvasti eesti kultuurist ning rassiliselt saamid on hoopis teist tõugu.

Kuna aga keel moodustab inimeste omavahelise suhtlemise aluse, siis on iseendast mõistetav, et keel on inimkonna kõige tähtsam kultuuripärand. Seepärast on võrdlev-ajalooline filoloogia kujunenud tähtsamaks tööriistaks uurimaks erirahvaste esiajalugu ja arengut läbi aastatuhandete. Kui kaks rahvast kõneleb sarnaseid keeli, siis on mõeldav, et kunagi neid rahvaid sidus tihe vahekord. Nii näiteks juba 18. sajandil avastati, et soome ja madjari (s.t. ungari) keeled on üksteisele lähedased ja nende suguluse tõestaski a. 1799 ungarlane Samuel Gyarmathi.

On päris kindlasti selgunud, et nii soomlaste-eestlaste kui ka ungarlaste esivanemad kunagi ammu põlvnesid ühest ja samast rahvast. Pikkamööda, aastatuhandete jooksul läänemeresoomlaste ja ungarlaste eelkäijad siirdusid oma praegustele asumisaladele. Suhe kahe hõimu vahel lakkas olemast ning nende keeled arenesid kumbki eri suunas. Tänapäeval tavaline soomlane saab eestlase keelest küllaltki hästi aru, kuid ungarikeel on nii kaugele arenenud teises suunas, et selles leiduvad sugemed meie ühisest keelkonnast ei ole kuigi ilmsed. Siiski need on olemas.

Uurali aeg

Teadlased on tõdenud, et nii eestlaste-soomlaste kui ka madjarite esivanemad kõnelesid ühiskeelt; seda nimetatakse *uurali aluskeeleks*. Uuralikeelt kõnelevad hõimud tõenäoliselt elasid Uurali mägede ja Läänemere vahelisel võrdlemisi laial maa-alal. Lõunapoolseteks naabriteks olid ehk indo-eurooplaste eelkäijad ja altai rahvaste (s.t. türgi, mongoli ja ehk ka veel korea ja jaapani) eelkäijad. Elatumine põhines peamiselt küttimisel-kalastamisel. Eestikeeles on säilunud ühisest uuralikeelest sõnu:

<i>tuli</i>	<i>jõgi</i>	<i>kaaren</i>	<i>silm</i>	<i>luu</i>
<i>maa</i>	<i>puu</i>	<i>kala</i>	<i>süda</i>	<i>soon</i>
<i>vesi</i>	<i>paju</i>	<i>koer</i>	<i>põlv</i>	<i>nool</i>
<i>suusk</i>	<i>ema</i>	<i>nimi</i>	<i>kandma</i>	<i>vedama</i>
<i>punuma</i>	<i>isa</i>	<i>elama</i>	<i>minema</i>	
<i>vask</i>	<i>minia</i>	<i>koolma</i>	<i>tulema</i>	

Soome-ugri aeg

Alates umbes 4000 aastat e.m.a. hakkasid uuralikeelt kõnelevad hõimud eralduma kahte gruppi. Kokkupuudete kahane misega moodustusid *soome-ugri* ja *samojeedi* aluskeeli kõnelevad rühmad. Tõenäoliselt see toimus samojeedide eelkäijate Uurali mägedest ida poole siirdumise tagajärjel. Soome-ugri aluskeelt kõnelevad hõimud jäid edasi endisesse kohta. Sellest ajast pärit sõnu:

koda küla leem pada nõid
sõlm või (tõenäoliselt mingi kalast valmistet rasv).

Soome-permi aeg

Umbes 2500 aastat e.m.a. algas jälle hõimude eraldumine üksteisest. Moodustusid soome-permi ja ugri rühmad. Üks osa ugri rühmast hakkas rändama lõuna ja lääne poole, kuni nad kaheksandal sajandil pärast Kristuse sündi jõudsid oma praegusele kodumaale Karpaatia orgudes. Need olid madjarite (ungarlaste) esiisad. Teine osa ugri rühmast siirdus itta, Uurali mägede taha, kus nad samojeedide naabritena kujunesid *obi-ugrilasteks*, tänapäeva handid ja mansid.

Soome-permikeelt kõnelevad hõimud jäid enam-vähem paigale, kuid soome-permi ühine sõnavara osutab, et nüüd hakati tegelema põlluharimise ja karjapidamisega. Ajastu sõnu:

kook piha rehi räppen sool

Soome-volga aeg

Tõenäoliselt hakkasid nüüd teatud soomesugu hõimud üha enam lääne poole siirduma, kuna üks teine rühm siirdus põhja poole ja juba 1000 aastat e.m.a. olid seal välja kujunenud *permi* rahvad, komid ja udmurdid.

Ülejäänud hõimud kõnelesid veel enam-vähem ühtlasi murdeid, mida nimetatakse *volgasoome* keeleks, kuna Volga ja Okaa jõgede kallastele olid kogunenud kõige tihedamad hõimude tuumikud. Volgasoome keelest on pärit sõnad:

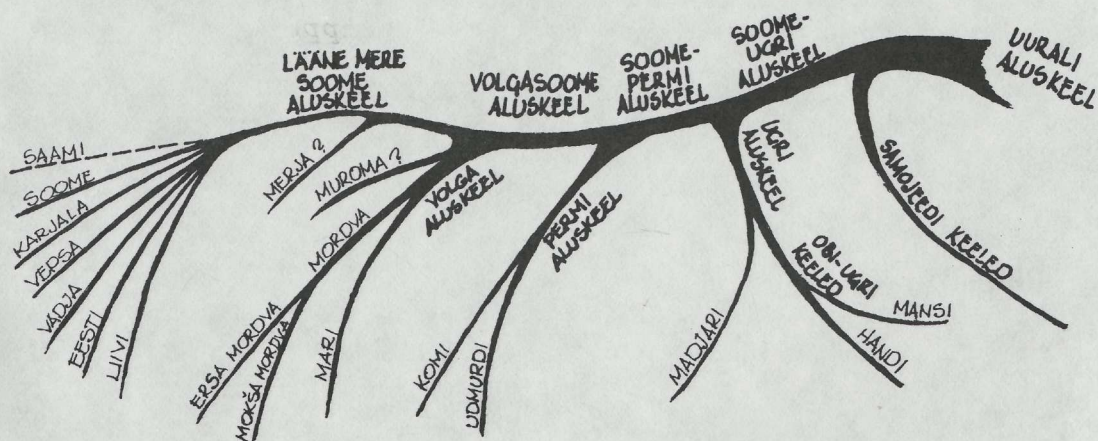
uhmer kera künnis siga maksuma
jahvatama ketrama kündma lehm tera
vene (paat)

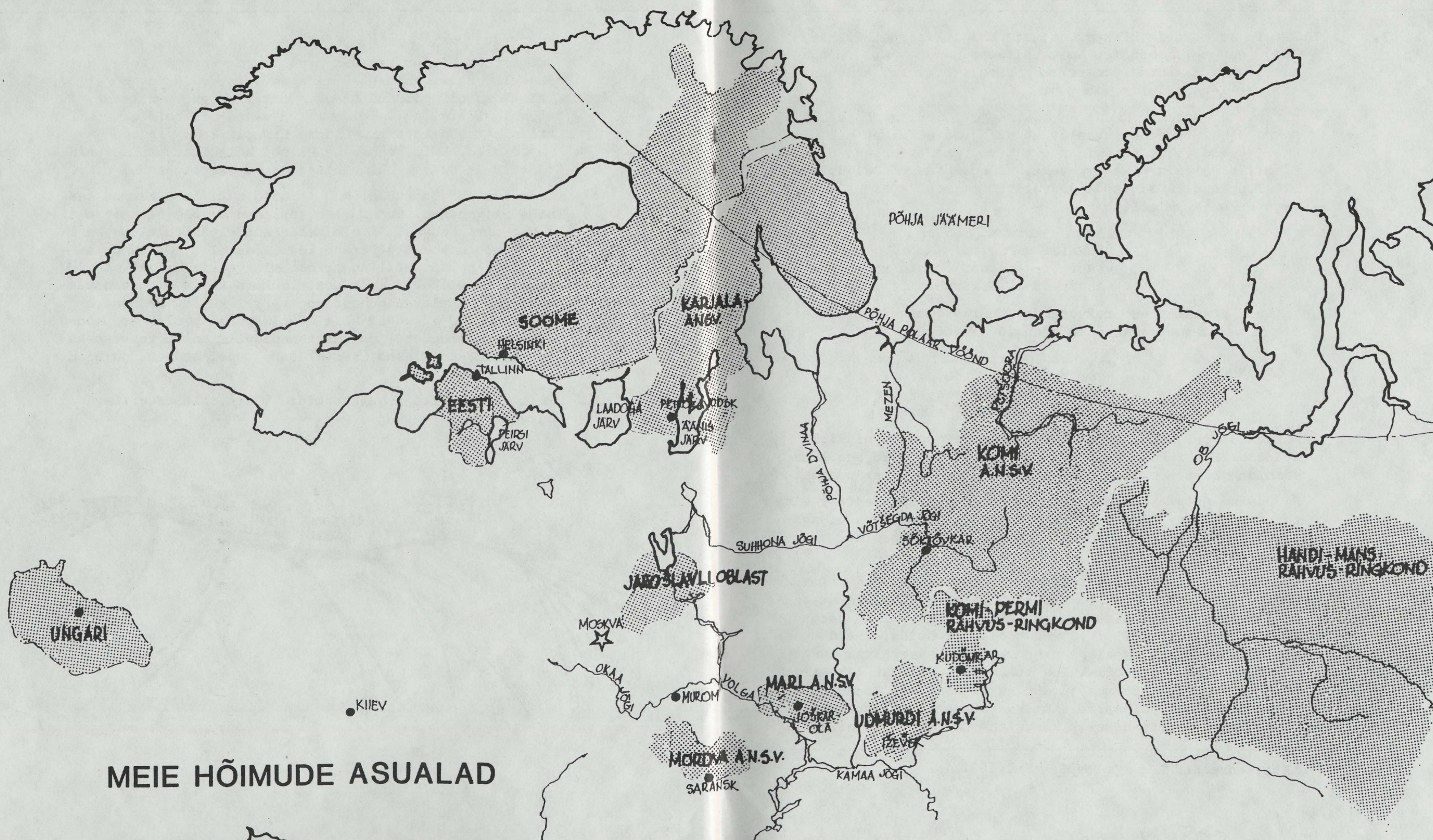
Läänemeresoome aeg

Volgasoome hõimud eraldusid veelkord: osa jäi Volga kallastele, neist kujunesid tänapäeva mordvalased ja marid. Teine osa oli jõudnud Läänemere kallasteni. On teada, et volgalaste ja läänemerelaste vahel oli teisigi rühmi; kroonikates nimetatakse kahte nimepidi: *merjalased* ja *muromlased*. Kuid need vahepealsed hõimud assimileerusid täielikult slaavi hõimudega juba 1. aastatuhandel p.Kr.

Läänemereni jõudnud hõimud leidsid seal juba asumas saamide esivanemad. Saamid ehk laplased ei ole algselt mitte soome-ugri rahvas. Ei ole teada nende päritolu ega ka mitte mis nende algupärane keel võis olla. On teada ainult nii palju, et läänemeresoomlaste saabumisel saamid võtsid täielikult omaks uustulnukate keele ning tänapäevani nad kõnelevad puhast soome-ugri keelt. Läänemeresoome hõimud lükkasid saamid enam põhja poole, jagunedes ise aastatuhandete jooksul tänapäeval tuntud rahvasteks: eestlased, soomlased, karjalased, vepslased, vadjalased ja liivlased.

Meie hõimukeelte sugulusastmeid võiks illustreerida järgnev skeem:

MEIE HÕIMUDE ASUALAD

Walter
Rand

Räägin seekord isiklikest asjust, kuigi kirjanduslikest. Jäägu see meil seetõttu omavaheliseks asjaks. Kui te aga minu soovi ja kõike järgnevat tõsiselt ei võta, siis on teil selleks täielik vabadus.

Kirjutatud on: *kirjandus on elu peegel, selles väljendub rahva hing*. Mäletan uduselt, et mul juba sündides oli hing sees ja elu vastu tundsin suurt huvi. Oma esimeseks elupeegliks valisin pikema poemi, nimega *Sõdur Sass*. Hiljuti oli lõppenud Vabadussõda ja valitud teoses kajastus kaas- aegne elu järgmiselt:

*Tänaval kord nägi Sass
sõdurisi marssimas ...
kindlalt, julgelt läksid nad,
püssid õlal läikivad ...*

Ka Sass otsustas end relvastada. Kuurist, õlgede alt, leidis ta vanad roostetanud tuletangid ja rõõmustas:

*... need on riistad millega
vahvasti võib võidelda!
Seda oli näidand ema,
isaga kui võitles tema.*

Kirjandus paljastas mulle seega ka perekonnaelu olulisi nüansse. Sassi kõik järgnevad võitlused lõppesid aga lüüasaamistega ja loo lõpul lamab ta voodis haavu parandamas.

Ei osanud siis taibata, et poem mulle ehk sõjavastast elutarkust püüdis jagada. Mulle oli Sass lollpea, kes ei osanud strateegiliselt mõtelda. — Selle looga õppisingi oma lugemise selgeks.

Oma teiseks elupeegliks valisin lühema proosateose *Tahma Tõnn*. Tõnnilt õppisin, et kardetav on ühte elukogemust analoogia abil teises olukorras kasutada. Tõnn polnud osanud kartulivõtjatele põllul „Jõudu tööle!” soovida. Ema õpetas: kus midagi toimub, seal pead hea kombe kohaselt toimuvale jõudu soovima. Kord oli külas tulekahju. Ka Tõnn läks asja vaatama, nägi mis toimus ja hüüdis viisakalt: „Jõudu tulele, jätku leegile!” Sai selle eest kustutajatelt vastu kukalt. Juba mu teine kirjanduslik kangelane polnud eriti arukas.

*Ettekanne KLENK'i sõpruspäevadel 1981.

Asusin seejärel kaalukama proosa kallale. Mõni aasta varem oli ilmunud ja Tuglase *Felix Ormussonist* ette jõudnud teos *Provokatsiooni ohver* ehk *Lällu Aadu armulood*. Raamatust lugesin: „Provokatsioon on kaval kriige, millega saab teist inimest oma süü eest kannatama panna ja teise naha peal liugu lasta. Taavet Piiblis oli ilusa Batseba provokatsiooni ohver. Ta tolgendas iga päev kuninga õuel, oli aga ise oma sugulaste ohver, sest provokatsioon on mitmejärguline ja seda on kõik kuulsad ja vagad isikud kasutanud. Eriti palju on selliseid eesti rahva hulgas.”

Raamatu kangelase, kooliõpetaja Aadu suhtes kasutasid ta vaenlased provokatsiooni nii, et Aadu oma ilusast pruudist ilma jäi ja talle mõisa mamsel naiseks sokutati.

Mamsel oli kolmekümneaastane vanatüdruk Luutsi, „kelle nägu kortsus ja koltunud. Oma kehalt oli ta aga küllalt priske ja paks ning hambad olid tal ikka kõik veel suus.” Mahajäetud pruudi isa võttis seejärel ka oma poolt provokatsioonirelva kasutamisele ja oskas selle abil Aadu enne üht koosolekut kirikhärraga ja mõisnikuga nii täis joota, et see oma koolmeistrikohalt vallandati ja ka Luutsi poolt majast välja visati. Läbikukkunud koolmeister leidis ainult kõrtsides veel õomaja ja läks kolmekümneaastaselt halliks.

Kirjandus, elu peegel, õpetas mulle, et ka kooliõpetajad pole eriti arukad ja et ma koolimineku eriti karta ei pruugigi. Ei oodanudki seetõttu koolimineku sundmobilisatsiooni ära vaid astusin vabatahtlikult aasta varem intellektuaalse võitluse rindele.

Koolis oli mu esimeseks huviks joodikute õpetajate avastamine. Koolijuhatajat ennast kahtlustati pudelist inspiratsiooni hankimises. Ta õpetas aga ka matemaatikat ja hiljemgi oli mul matemaatika-õpetajaid, kes napsist lugu pidasid – et sellega vist ka iseendi hirmu matemaatika ees leevendada. Mina matemaatikat ei kartnud ja minust joodikut ei saanud.

Koolis selgus ka, et maailmas on kahte liiki kirjandust. Ühte loetakse agaralt ja pikki tunde väljaspool kooli, teist aga koolis – ja kodus vaid sunniviisil.

Esimese kirjandusliigi hulka kuulusid rasked paksud köited, mis olid täis tõelise elu intriige ja põnevaid juhtumusi, näiteks röövel Rinaldo Rinaldiinist, Mustast Kaptenist jms. Nendes raamatutes leiduvad kaugete maade kangelased olid kas targad, ettenägelikud ja vaprad või kavalad ja kättemaksuhimulised — kuid mitte tobedad, nagu see mu esimestena loetud teostes juhtus olema.

Selle teise, koolis eelistatud kirjanduse juurde asusime aga süstemaatilisemalt alles algkooli 5. klassis, siis kui tühised ja minu poolt põlatud lastelood läbi olid võetud. Olin omapead juba Sienkiewiczzi *Quo vadis*'e, Fenimore Cooperi juttude ja *Spartacus*'e juurde jõudnud, kuid viibisin täielikus teadmatuses, et Noor-Eesti ja Siuru ajad juba läbi olid ja et Kivikas ja Roht realismi tegid.

Koolis usuti aga, et kirjandust tuleb alata algusest, niiõelda ajalooliselt. Seejuures ütles mu lugemiku koostaja August Raud, et „kirjandusloo läbivõtmisel ei ütle rohkearvuline kirjanikkude rida veel midagi. Õigem on, et ainult tähtsamate juures peatutakse, kuid põhjalikult.“ Lugemik sisaldas rahvaluulet, kunstluulet Faehlmannilt, Kreutzwaldilt ja Koidulalt, ulatuslikult *Kalevipoja* katkendeid ja paar Hurda, Veske ja Eiseni luuletust.

Asusin oma kõrg-kirjanduslikule teele rahvaluule põhjaliku päheõppimisega. 80% raamatu valikutest oli luule, aga see mind ei hirmutanud. Alates poemist *Sõdur Sass* oli luule mulle meeldima hakanud, kuigi lugesin üldiselt proosat, sest teiste poiste käest õpitud ja laadal kuulnud luulet ei lubanud mu ema mind kellelegi ette kanda: olevat sõdurite lorilaulud ja lausa roppus. Nüüd lõpuks olin õigustatud luulega uuesti tegelema.

Aga mis luule see oli? Algul ei saanud midagi aru. Näiteks:

*Pane kulda koodi pääle:
küll see resti peksab rehe,
küll see kulda kogub vilja.*

või

*Naised nutavad ukse eessa,
munakinda'ad käessa,
kanad kallid kaendelassa.*

Õppisime aga pähe ja vastasime kui küsiti.

Kirjanik ja kooliõpetaja Jaan Oks oma *Tumedas inimeselapses* ütleb, et pedagoogiline mõõt oli klassis niisuguste tumedate inimlastega paiguti rahul: „Mida pähe pressiti, see immitstes ka suu kaudu välja.“ Olime klassis kõik sellised tumedad inimlapsed, vaevalt paremad Sõdur Sassist või Tahma Tõnnist, vähemalt mis rahvaluulesse puutus.

Kalevipojast sain aru. Oli kange mees, kuid tuletas Sõdur Sassi meelde: ajas asju segi ja lõpuks kannatas oma süü läbi. Kõik mu senised kodumaised kangelased olid arult p puudulikud ja jäid elus vahele, kooliõpetajad kaasa arvatud.

Kunstluule juurde jõudes selgus, et kui saad aru, siis on igav. Kooliluule on igav. Veske näiteks oli väga vesine:

*Püha päike, taeva kuningas,
valitseja ilmas ilusas:
laota hiilgvaid jooni laiali
kodu õite üle soojasti!
Ei ma, vaene, koju minna saa –
kaugel mu kallis kodune maa!*

Aga mis tal siis seal kaugel võõral maal viga oli? Võõras-tele maadele olid mu mõtted ja igatsused ammu suunatud. Olin sel ajal juba paar aastat ajakirja *Ronk* lugeja. See ilmus *Vaba Maa* väljaandel ja oli kõigile neile määratud, „kel noorustuli hinges“. *Ronk* oma juhtkirjas seadis sihiks noori mitte arvustada ja manitseda, vaid neile tutvustada inimvaimu saavutusi teaduses ja töös – ning tuua lugusid kaugetest maadest, julgetest ettevõtetest ja ennastsalgavatest tegudest.

Ajal kui rahvaluulet hakkasin veerima olid mul selged Aafrika ja polaarmaade avastamislood; Nansen, Stanley ja Amundsen olid mulle aukartustäratavad kujud; tundsin Edisoni ja Faraday leiutisi ja Hudsoni aluste tunnelite ehitamisega seotud põnevaid episoode.

Ainult *Ronga* keel oli mõneti omapärane, kui kasutada praeguseid mõõdupuid. Nii kirjeldati 1924.a. toimunud tsepeliini lendu Euroopast Ühendriikidesse järgmiselt: „Tuulekii-
rusel toimus lend läbi õhu, isegi kuni 100 km tunnis. Kui zepelini New Yorgi kohal nähti, karjusid naised ja isegi vanad mehed punastasid ja värisesid ärritusest.“ Teisal

kirjutati samojeedide kohta: „Kuigi neid ei sunni mingisugused moraalsed printsiibid, näitavad nad oma kaaslaste vastu üles haruldast suuremeelsust ja südamlikkust.”

Eestist ja eestlastest ei rääkinud *Ronk* aga peaaegu üldse mitte ja temas ei ilmunud eesti autorite töid. Eestit tundsin aga niigi: tõelises elus ei juhtunud seal palju põnevat ja kirjanduslikud kangelased olid kas rumalavõitu elus allajääjad või siis teisi alttõmbavad provokatsioonikunstnikud.

Eestit ei hinnanud aga vist ka täiskasvanud inimesed. Hulgaliselt lahkus inimesi Eestist, küll Brasiiliasse ja Argentiinasse, küll Pitka järele Kanadasse või Lukatsi õhutusel Austraaliasse. Kaotasin nii mitmeidki häid koolisõpru, kes *Ronka* polnud lugenud ja seetõttu isegi kurvalt oma koolikaaslased ja kodumaa maha jätsid.

Minu perekond ei mõelnud kusagile minna ja pidin oma algatusel midagi ette võtma. Läksin Lukatsi kõnekoosolekule. Lukatsilt kuulsin esmakordselt midagi, mida varem mulle keegi polnud nii lihtsalt osanud selgeks teha: eestlased on kõrge intelligentsiga rahvas. Oma kõrge intelligentsi tõttu olevat nad võimelised kõikjal maailmas kohalike rahvastega segunema, nende keele ja kombed omaks võtma. Otsustasin koos Lukatsiga üle Aasia Uus-Meremaale sõita, et seal kulda otsida. Maoridega ma siiski seguneda ei kavatsenud ega mõelnud nende kombeid omaks võtta. *Ronga* juttude kangelased ei läinud kunagi teiste rahvastega ühinema, vaid ainult neid kas tundma õppima või ka koloniaalkorras valitsema. Kui oma plaanist kodus rääkisin, andis ema head nõu: lõpeta enne kool, küll siis näed mis teha. Tegingi ja lõpetasin. See oli hea nõu.

Koolis õppisin veel mõndagi, küll omapead, küll nõudekohaselt. Omapead leidsin ühe baltisakslase mälestustest järgmist eestlaste kohta möödunud sajandi esimesel poolel: „Eestlased ei tormanud sel ajal veel karjakaupa linna elama. Kes seal siiski leidsid, oskasid viisakalt teelt kõrvale astuda, kui linnakodanikud vastu tulid. Kui nad seda ei teinud, siis ei tulnud see ülbusest, vaid nende loomupärasest sissesündinud kohmakusest ja tuimusest. Tallin-

na ainukese eesti koguduse pastor püüdis neid kõigest jõust kombelisusele ja mõistlikule meelele mõjutada, aga asjatult." Tahma Tõnni kirjanduslik kuju tuli mulle uuesti meelde.

Nõudekohaselt lugesin koolis Dostojevskit, sest lõpuks pidin ju ka mina kõrg-kirjanduse juurde jõudma. Ta kirjutab oma *Kuritöö ja karistuse* umbes samal ajal kui meil Kalevipoeg ilmus „eesti põlve uueks looma“. Tema teosest selgub, et eestlased olidki elus edasi jõudnud, mitte ainult karjakaupa Tallinna, vaid ka parajalt Peterburgi. Üks Dostojevski tegelastest „põrutab“ vihaselt: „Sa polegi sakslanna, vaid Peterburi juuatais eestlanna vallaslaps, kelle isa tundmata ja ema paremal juhul kõõgitudruk.“

Dostojevski kuritööks oli, et ta sakslasi, juute ja eestlasi (selles järjekorras!) venelastest madalamaks pidas ja ta kümneaastane sunnitöö Siberis kulus õieti selle karistuseks ära.

Lähenesin gümnaasiumi lõpule ja hakkasin vähehaaval uskuma, et eestlased on intelligentne ja edasipüüdlik rahvas, kes aga neid omadusi ei pruugi tingimata teistesse rahvastesse sulamiseks ära kasutada. Oma juhuslikult heidetud pilkudest madalkirjanduse kõverpeeglitesse polnud ma aga sellist muljet saanud. Ka mitte võorkeelsest kõrgkirjandusest. Isegi mitte kooli kirjandustundides läbivõetud meie oma kõrgkirjanduslikest teostest. Ka neist vaatasid mulle vastu allakäivad üliõpilased, vekslivõltsijad, elu passiivselt analüüsivad tahtejõuetud haritlased ja sellisedki, kes Tahma Tõnnist ja Lälolu Aadust palju paremad polnud.

Aganagu ütlesin: olen vist käinud madalkirjanduslikku teed. Olen kindel, et meie kirjandusteadlased on osanud teid kõiki juhatada meie selliste kirjanduslike kangelaste juurde, kes oma intelligentsi, ettenägelikkuse, tubliduse ja vaprusega on olnud teile eeskujudeks teie edudes ja toeks teie kannatustes. Usun, et vastukaaluks minu jutule nad kõik just praegu teile mõttesse tulevad. Mina aga lõpetan teile meelde tuletades, et see oli üsna omavaheline jutt. Kui te mind aga tõsiselt ei võtnud, siis sinna ei saa ma midagi parata.

P.S. Mu tsitaadid pole seekord kõik sõna-sõnalt täpsed, kuigi ma nende mõtet pole muutnud. Mõned neist on antud mälu järgi, teised on lühendatud ja kohandatud, et ebaolulist välja jätta.

Juhin tähelepanu ka tõigale, et ma ei tegelenud kirjanduslike väärtuste küsimusega, vaid kirjanduslike kangelaste isikuväärtuse küsimusega, mis on täiesti erinevad probleemid. Seda teadsin juba kooli ajal...

Kui mõnel lugejal minu mõttemõlgutuste jooksul vähimigi negatiivne mõte eesti kirjanduse kohta pähe tuli, siis on ta selles ise süüdi. Ka Tahma Tõnn sai õpetlikust jutust valesti aru.

„RAUDNE MEES“

*Mardi
Valgemäe*

Ühendriiges suhtutakse üldiselt heatahtlikult poola tööliste vabadusvõitlusse. Osalt on see tingit ameeriklaste põhimõttest toetada demokraatia arengut ükskõik kus see sünnib, osalt ka ajaloolisest tänutundest, kuna Ameerika revolutsiooni nimekate tegelaste hulka kuulusid sellised poolakad nagu ratsaväe ülemjuhataja Kasimir Pulaski ja George Washingtoni adjutant Tadeusz Kosciuszke. Poliitilisile ning sentimentaalseile kaalutlusile lisandub siin veel respekt poola kultuurisaavutuste vastu, alates Kopernikuse täheteadusest ja Chopini muusikast kuni Jerzy Grotowski avangardteatrini ja Andrzej Wajda filmitoodanguni. Poola poliitika ja kunst tekitasidki elevust 1981.a. New Yorgi filmipidustustel, mille lõpplinastusena esitati 11. oktoobril Lincoln Centeris Wajda uusim film „Raudne mees“.

„Raudne mees“, millele määrati kuldauhind kevadisel Cannes'i filmifestivalil, moodustab järje Wajda 1977 vändat filmile „Marmorist mees“. Too käsitles fiktiivse poolaka arengut eesrindlikust sotsialistlikust töölisest kommunismis pettund inimeseks, kes (hiljem tsenseerit stseenis) tapetakse võimude poolt Gdanski laevatehases 1970 aset leidnud streigi brutaausel mahasurumisel. Wajda uus film keskendub „Marmorist mehes“ tapet töölise poja tegevusele samas paigas kümme aastat hiljem.

Poeg (Jerzy Radziwilowicz), kes sattus isaga vastuollu streigi strateegia küsimusis, jätab ülikooli pooleli ning hakkab pärast isa tapmist lihttööliseks Gdanski laevatehases. Koos Lech Walesaga, kes muide esineb paaril korral filmis, mängides iseennast, aitab ta organiseerida Solidaarsuse streike. „Raudne mees“ lõpeb vaba töölisühingu võiduga, kuigi üks valitsuse esindajaist möönab, et surve all saavutat kokkulepe ei pruugi jääda jõusse.

Kõike seda näeme sümpaatse, ent ohtralt alkoholi tarvitava teležurnalisti (Marian Opania) silmade läbi, kes saadetakse võimude poolt Gdanski töolistevastast materjali koguma. Teležurnalisti jutustet ekraniseerit episoodid, mõned neist *cinéma vérité* taolised, toovadki linale 1970. aasta tankid ning dokumenteerivad muid jämedaid isikuvabaduse piiramisi. Teised episoodid jälle arendavad filmi romantilist intriigi (poja armukest mängib Krystyna Janda), millega liitub sümbolises laulatusstseenis tugev katoliiklik motiiv. Lõpptulemusena ütleb teležurnalist lahti koostööst valitsusega ning saavutab isikliku moraalse võidu, kuigi streikijate poolt hakatakse teda kahtlustama nuhkimises.

Poliitiliselt on „Raudne mees“ erakorraline saavutus, eriti kui meenutame, et see vändati Poolas, riikliku filmitööstuse tootena. Veelgi enam imestamapanevaks osutub tõik, et Wajda filmi võidi näidata avalikult Poola kinodes. Kunstiline lähenemine verivärsketele ajaloolisele materjalile osutub aga tihti problemaatiliseks, ning Wajda uus film ei küüni tema parimate tööde tasemele. „Raudses mehes“ näiteks puudub see jõuline naturalism, mis iseloomustas sama režissööri „Kanalit“. Samuti otsime siit asjatult seda lüürilist ironilisust, millega Wajda saavutas suurepäraseid efekte oma meisterteoses „Tuhk ja teemant“. Sellegipoolest tuleb pidada „Raudset meest“ märkimisväärseks filmiks, mis aitab paljastada repressiivset riigikorda mitte ainult Poolas, vaid mujalgi.

Vello
Salo

Uhiuue kaastöolisega tutvudes küsime temalt kindlasti seda, kust ta pärit on. Kui aeg lubab, laseme tal jutustada kogu oma eluloo. See aitab meid teda paremini mõista ja seda uut tutvust oma isiklikku maailmapilti „sisse ehitada“, kuid on kasulik – isegi vajalik – igal töökojal: tundes uue kaastöölise teadmisi-oskusi-kalduvusi saame neid paremini rakendada tööviljakuse huvides.

Äsja öeldu kehtib ka sõnade kohta. Igal üksikul sõnal on oma „elulugu“: kunagi on ta kuskil sündinud, siis kasvanud-rännanud ja võibolla tähendustki vahetanud. Mõned sõnad on surnud koos keelega, mille elavate rakukestena nad eksisteerisid, mõned teised on rännanud sünnikeelest naaberkeelde või koguni paljudesse keeltesse. Nende elulood võivad olla aastatuhandete pikkused ja ülimalt sündmusrikkad.

Selleks et keele õppija-tarvitaja saaks sõnu kasutada võimalikult efektiivselt, annavad head sõnaraamatud nende päritolu ja algtähenduse. Andmeid selleks saavad nad *etümolooilistest* uurimustest. *Etümolooogia* on liitsõna, loodud kahest kreeka sõnast (*etümon* = tõeline, õige tähendus, ja *logia* = kõne, teadus) ning tähendab tänapäeval teadust, mis tegeleb sõnade päritolu ja tähenduse väljaselgitamisega.

Olgugi et eesti keele etümolooiline uurimine on heal järjel (paljude keeltega võrreldes isegi väga heal), ei ole meil veel erilist etümolooilist sõnaraamatut. „Iso veli“ Soome on meist sel alal suure sammu ees: a. 1955-1978 ilmus lahe taga mahukas *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Nende sõnade jaoks, mis meil on ühised soome keelega – ning neid pole vähe! – on see ka eesti keele õppijale tähtis teos.

Vähe puudus, et oleksime saanud suure etümolooilise sõnaraamatu meiegi. Seda koostas Julius Mägiste (vt. AK 16:4), kuid surm katkestas töö ajal, mil ta oli jõudnud trükivalmis redigeerida ainult teose algusleheküljed. Otsiti, kuid kahjuks ei leitud võimalusi selle suure töö lõpuleviimiseks.

Nüüd näib aga, et saame oma esimese etümoloogilise sõnastiku käesoleva keeleaasta lõpul. Nimelt lõpetas Bloomingtoni (Indiana, USA) ülikooli professor Alo Raun oma *Eesti keele etümoloogilise teatmiku* käsikirja juba 1.a. augusti alguses (Välis-Eesti keeleaastaga polnud sellel küll midagi tegemist). Olgugi et käsikiri kannab tagasihoidlikku pealkirja *Teatmik*, sisaldab see siiski üle 5000 etümoloogiat. Viidetega kokku leiame siit otsest informatsiooni ligilähedale 5700 sõna päritolust, peale selle kaudset paljude tuletiste kohta, mida pole nimeliselt mainitud. See teatmik on praegu trükkitoimetamisel ja tohiks ilmuda tuleval kevadel.

Uurali keeled on pikema aja kestel olnud kontaktis vööraste, eriti indo-euroopa ja altai (peamiselt türgi) keeltega, kirjutab Alo Raun oma Teatmiku eessõnas. Soome-ugri keelte indo-euroopa päritoluga sõnadest on kõige vanemad aaria ja selle alarühma iraani laenud. Hiljem olid läänemeresoomlased lähedais suhetes baltlastega, s.t. lätlaste, leedulaste ja vanapreislaste (mittesakslaste) esivanematega. Järgnesid kontaktid vanagermaanlastega ja pärastpoole ka slaavlastega, peamiselt vana-venelastega. Läänemeresoomlastele sai saatuslikuks nooremate germaanlaste tung itta 12. sajandi lõpu poole ja pärast üha uuesti. Selle tunnismärgiks eesti keeles on palju saksa laene, millest vanimad pärinevad (kesk-)alamsaksast, noorimad ülemsaksast ja vahepealsed alam-saksamaigulisest ülemsaksast, mida võib nimetada baltisaksaks. Saksa keel avaldas mõju ka kooli ja kirjanduse kaudu. Sellega võrreldes on rootsi keele mõju hoopis piiratum. Eriti seetõttu, et rootsi keeles leidub küllaltki alamsaksa laensõnu, ei ole alati kerge otsustada, kummast neist mingi germaani sõna on laenatud eesti keelde. Germaani mõjudest suure tüki maha jääb vene mõju, kuigi olukord selles suhtes eriti viimaste aastakümnete jooksul näib olevat põhjalikult muutunud.

Heitkem pilk näidisleheküljele ilmumiseloleva *Teatmiku* korrektuuripoognast. Mida jutustab see oma 30 sõna elulugudest meile?

Kahe asjus saadavad viited meid mujale, ülejäänud 28-st oleme saanud indo-euroopa keeltest 20, kuna „omi“ jääb ainult kaheksa. Laenude lõviosa on meile saabunud germaani keelte, eriti keskalamsaksa (5) vahendusel, kuna vene keelest leiame siin ainult ühe sõna: *arssin*. (Lühendeid: gt = gooti, vnr = vananorra, vpr = vanapreisi.)

Meie katselõiku on sattunud õigupoolest üksainus ürgvana soomeugri keeltepere sõna: *andma*. Vormi *ad* kujul on see verb tuntud ka tänapäeva ungari keeles. *A propos*: millal läksid ungarlaste ja meie esivanemate teed lahku? (vt. lk. 26) Vähemalt nii vana tohiks siis ka see meie ühine sõna olla.

Neli ehk tervenisti pooled „oma“ sõnadest sel katsелеheküljel on neologismid (kahe loojat teame: Joh. Vold. Veski) või on ühised soomlastega (meie *anda annust* kõlaks soomlase suus *antaa annosta*).

Kolm on skandinaavia päritolu: eesti-liivi-soome *andur* esineb rootsi keeles murdelise *andra* kujul. Ka meie *arg* tohiks olla sealt: vananorra keeles on olemas sõna *argr*. Nii et meie esivanemad *argust* ei tundnud...

Võibolla on mõnele meist meeldiv mõelda, et *arg* ei olegi eesti sõna, kuid vähem armas võiks olla kuulda, et meie *armas* on laen germaani keeltest (gooti *arms*). Sõnade tõelise päritoluga – mis jääb nii mõnelgi juhul vaieldavaks – tutvumine toob palju muidki üllatusi.

Meeleldi sooviksime rohkem informatsiooni üksikute sõnade elulugude kohta, nagu seda leiame mõne suurkeele erisõnaraamatuis. Nii kaugemale me eesti keelega ei ole veel jõudnud – kuid algus on tehtud. Kindlasti on kõik eesti keele sõbrad Alo Raunale tänulikud selle teose eest, kindlasti tuntakse Eestiski rõõmu sellest, et Välis-Eesti on nii-suguse pioneeritööga hakkama saanud.

anastama (vallutama) e. neol.: sm. anastaa
 andma smugri: ung. ad
 andmed e. neol. JVV
 andur (laeval jne.) e-lv-sm. < sknd.: rts. murd. andra
 angel (veis) < bltsks. Ang(e)ler JM
 anger(vaks) lmsm.: sm. angerva
 angerjas e-lv-sm-aun. < blt.: vpr. angurgis
 angler vt. angel
 ankur < grm.: kasks. anker
 annus e. neol. JVV
 antsakas vrd. Ants (saks) JM
 antvärk < kasks. hant-werk
 anum ? verbist *ana- (ammutama) JM
 anuma e. neol.: sm. anoa
 apelsin < üsks. Appelsine
 aplaager (kõrvalejäätmine) < bltsks. Ablager
 apostel < kasks. apostel
 aprill < üsks. April
 apteek < asks. apteek
 arbuma lmsm-lp. ?<grm. *arba- (pärand)
 are (selge) vrd. arenema, aru JM
 arenema vrd. haru
 arg lmsm. ? < sknd.: vnr. argr
 argi(päev) lmsm. ? < sknd.: vnr. ergi (taltsutamatus)
 arm (haava) vrd. mrdE armoŋks JM
 arm vt. armas
 armas lmsm. < grm.: gt. arms
 arp (loos) vt. arbuma
 arssin < vn. arš'in
 arst < kasks. arste

Reino
Sepp

Olen tubli kolm aastakümnet ajanud eesti sportlaste jälgi. Igal sammul võib märgata, et eestlastel puudub igasugune biograafiliste andmete registreerimise traditsioon. Kodumaises *Sportilehes* nähtub see lohakais surmasõnumeis, kus pahatihti puudub niihästi surmapäev kui ka -paik. Hädavaevu võiks mõnel juhul, kus on matusepaik antud, järeldada et surm leidis aset seal lähedal – aga kas ikka leidis? Edasi on kodumaa pressi surmateateis aina nimi antud omastavas käändes, nii et kunagi ei või kindel olla, kas suri näiteks Juhan Jõgi või hoopis Juhan Jõe.

Tõesti, sel alal leiame ajakirjanduses haruldasi pärle. Kas ei pane muigama, kui loeme *Kodumaast*, et min. Vladimir Kõo on valitud EKP Keskkomitee büroo liikmeks, kuigi ta eluloost ei selgu, et ta oleks iial parteisse astunud? (6.9.78) või kui *Meie Elu* avaldab pika artikli tuntud maestro Roman Toi sünnipäeva puhul – mis jätab targu ütle mata, mis päeval see siis oleks? (18.6.81)

Kui niisuguseid asju juhtub juba elukutselistele ajakirjanikele, mis siis veel rääkida asjaarmastajatest. Saab näha, mis nagu tuleb *Võitleja* „Auraamat“ – vististi parema puudusel üsnagi võimas saavutus, mis aga, kardan, jääb väga ebatäielikuks ja vigaseks. Tartu omaaegne jalg- ja jääpallitäht Feliks Johan Kull seisab neil kolmes eri kohas praegu – lk. 273 ja 612 (siin koguni kaks korda samal leheküljel!); õnnetuseks pole ta ainuke, kellele see „au“ seal osaks saab.

Välis-eestluses pole varsti 40 aasta jooksul saadud hakka-ma ühegi üldise biograafilise leksikoniga. Hiilgavate eranditena võiks nimetada *Välis-Eesti kunstnikke* (1980) ja Henno Lenderi koostatud Eesti Üliõpilaste Seltsi biograafilisi kogumikke.

Need paar erandit ei tee kuidagi heaks meie biograafilise registratsiooni ebakohti: ajalehtede distsipliinitus surmateadete murdmisel sinna-tänna üle kogu lehe (*Vaba Eesti Sõna* paistab selles asjas olevat erandlikult korralik), isikunimede registri puudumine teatmeteostes ja memuaarides (isegi niisuguses suurpublikatsioonis nagu *Eesti riik ja rahvas II Maailmasõjas*, kümme vihku); sünnipäeva- ja

In memoriam-artiklid, kus „unustatakse” põhilisi eluloo- andmeid (sageli puuduvad isegi nii sünni- kui surmapäev).

Nii et, armsad elulootajad, võtke kuulda: kui te hakkate kellegi sünni- või surmapäeva puhul kirjutama, ärge unustage, et lugeja vajab vähemalt järgnevat informatsiooni:

- kõik kõneksoleva isiku nimed (kui muutnud, siis millal; hüüdnimed);
- sünnipäev ja -koht;
- surmapäev ja -koht.

Kui te seda silmas ei pea, võib kogu teie vaev asjata olla: lugeja arvab, et tegemist on hoopis teise isikuga. Näide sellestki: jaanuaris 1964 suri *kaks* Karl Lest'a nime kandvat meest. Kumb neist oli tuntud tõstesportlane? Kuna surmakuulutuste koostajad olid sedakorda ka sünnipäevad kirja pannud, polnud ajaloolasel raske kindlaks teha, kes oli kes. Vastasel korral aga jäänuks meie spordiajalukku veel üks auk – nii paljudele lisaks.

Fotod
lk. 44:

Geislingen 24. veebr. 1948: Karl Söödor ja Oskar Seljaru Artturi Järviluoma „Põhjalastes”. – Kalju Eik ja Urve Auksi on rahul tänavuse KLENK'iga; *Esto-Visiooni* jälgimas (vt. lk. 54). *Vello Salo* fotod.

*Mardi
Valgemäe*

Välis-Eesti teatrilugu, mis sai alguse 1873 Peterburis ning on seega kestnud enam kui sajandi, saavutas ennenägematu õitsengu pärast teist maailmasõda. Nii Rootsis kui Saksamaa D.P. laagreis kodumaalt 1944 põgenend kutseliste näitlejate poolt moodustet teatrid säilitasid iseseisvusaegseid lavatraditsioone ning vormisid uue põlvkonna väliseesti teatritegelasi. Märkimisväärseks lüliks selles teatriketis osutus Lõuna-Saksamaal asuv Geislingeni laager, kus ajavahemikul 1945-1950 etendus 91 lavastust.

Järgmisel kolmel leheküljel trükit tabelis esineva andmes-
tiku põhjal tõi Geislingeni Eesti Teater nelja hooaja jook-
sul publiku ette 15 sõnalavastust, 3 operetti, 6 lasteeten-
dust, 2 tantsude õhtut ning 19 kireva kavaga varietee pro-
grammi. Samal ajal ning eriti pärast kutselise teatri lik-
videerimist esitasid Geislingeni asjaarmastajaist või noor-
test koosnevad lavarühmitused 21 sõna- või muusikalavastust,
4 lasteetendust, 3 tantsude õhtut ning 3 kirevat kava.
Peale selle tõi Oldenburgi Eesti Rahvusteater ning teised
näiterühmitused ja iseseisvalt esinevad teatrijõud külakosti
15 lavastuse näol.

Need arvud on mõeldud vaid statistilise raamistikuna põhja-
liku Geislingeni eesti teatriloos püstitamisel. Et seda uu-
rimistööd rajada nii tugevale alusele kui võimalik, pöördun
käesolevaga kõigi kaasmaalaste poole üleskutsega jagada
minuga nii materjale (kavu, fotosid, näidendite käsikirju
jne.) kui isiklikke mälestusi Geislingeni teatrikevadest.

Tabelis ei ole loetlet kordusetendusi, ringreise ega Geis-
lingeni Eesti teatri puhtmuusikalisi üritusi. Oleksin tänu-
lik igasuguste paranduste ja täpsustamiste eest. Täiendu-
sed - ning Geislingeni eesti teatriloosse puutuv informat-
sioon - palun saata aadressil:

Mardi Valgemäe
Department of English
Herbert H. Lehman College
City University of New York
Bronx NY 10468 USA

LAVATEGEVUS GEISLINGENIS 1945-1950

Lühendid

A -Algkooli näiterühm	ME-Memmingeni näitetrupp
AA -Asjaarmastajad	N -Noored
AU -Augsburgi näitetrupp	NM-NMKÜ näitetrupp
ER -Eesti Rahvusteater Oldenburgis	NA-"Näitlejate" trupp
G -Gümnaasiumi näiterühm	O -Operett
GET-Geislingeni Eesti Teater	RÜ-Rahvaülikooli näitetrupp
K -Küjalisetendused	S -Sõnalavastus
KK -Kirev kava	SK-Skautide/gaidide näitetrupp
KN -Koolinoorte näitetrupp	SM-Seli Marionetid
L -Lasteetendus	T -Tantsude õhtu
M -Müsteerium	YT-YWCA Tantsustuudio

Kuupäev	GET nr.	GET	AA	AA & N nr.	N	K	K nr.	Lavastus
1.dets. 45	1.	KK						Kirev kava
? dets. 45						AU	1.	"Mikumärdi rahvas võõra taeva all"
26.dets. 45	2.	L						Vesilo: "Häiritud jõulurõõm"
26.dets. 45	3.	S						Gallit: "Toomas Nipernaadi"
?31.dets.45	4.	KK						Kirev kava
? jaan. 46	5.	KK						Kirev kava
23.veebr.46	6.	S						Kitzberg: "Kauka Jumal"
24.veebr.46	7.	KK						Kirev kava ja "Kiigel": Sepp
23.märts 46				1.	G			Luts: "Paunvere kihelkonnakoolis"
27.märts 46	8.	KK						Kirev kava ja "Kiigel": Sepp
8. apr. 46	9.	KK						Kirev kava
21. apr. 46	10.	S						Shaw: "Pygmalion"
22. apr. 46	11.	L						Vesilo: "Jänku ja Metsakoli"
?30.apr. 46	12.	KK						Kirev kava
9. mai 46	13.	KK						Kirev kava
9.juuni 46	14.	S						Vilde: "Pisuhänd"
16.juuni 46	15.	O						Kalman: "Mariza"
17.sept. 46	16.	S						O'Neill: "Oi noorus!"
20?sept. 46						ER	2.	Koidula: "Ojamõlder ja tema minia"
21?sept. 46						ER	3.	Raudsepp: "Vedelvorst"
21?sept. 46						ER	4.	Söödor/Sirg: "Talgupidu"
10. okt. 46	17.	T						Tantsude (ja muusika) õhtu
26. okt. 46	18.	S						Tammsaare: "Põrgupõhja uus Vanapagan"
14.dets. 46				2.	G			Kitzberg: "Libahunt", II v.
15.dets. 46	19.	O						Abraham: "Viktooria ja ta husaar"
23.dets. 46				3.	A			Vesilo: "Hõbe kahekroonine"
31.dets. 46	20.	KK						Kirev kava

Kuupäev	GET nr.	GET	AA	AA & N nr.	N	K	K nr.	Lavastus
19.jaan. 47	21.	L						Vesilo: "Lend [jõulu]tähele"
10.märts 47						SM	5.	Seliaru: "See oli unenägu"
15.märts 47						ME	6.	Sepp: "Väike rumal süda"
16.märts 47						ME	7.	Kitzberg: "Libahunt"
1. apr. 47	22.	S						Tammsaare: "Karin ja Indrek"
6. apr. 47	23.	T						Tantsude õhtu
27. apr. 47				4.	A			Lannus: "Kevad ärkab"
31.juuli 47	24.	S						Ziverts: "Mülikasoo"
2.sept. 47						T	8.	Alice Jürna tantsude õhtu
5.sept. 47			RÜ	5.				Raud: "Aruanni"
9.sept. 47	25.	KK						Kirev kava
17.sept. 47						ER	9.	Ziverts: "Mülikasoo"
18? sept. 47						ER	10.	Agapetus: "Patuoinas"
28.sept. 47	26.	O						Abraham: "Havai lill"
9.dets. 47	27.	KK						Kirev kava
13.dets. 47				6.	G			Kasemets/Söödor: "Lugu kolmest õest"
21.dets. 47				7.	A			Kulver: "Ainokese jõuluõhtu"
25.dets. 47	28.	M						Söödor: "Ja täht näitas neile teed..."
26.dets. 47	29.	L						Ballett lastele
5.veebr.48	30.	KK						Kirev kava
14.veebr.48						ER	11.	Sepp: "Kurat proovib hammast"
15.veebr.48				8.	YT			Tantsude õhtu
24.veebr.48	31.	S						Järviluoma: "Põhjalased"
4. apr. 48			KK	9.				Sõjavigastatute kirev kava
10. apr. 48	32.	KK						Kirev kava
23. apr. 48				10.	SK			Kitzberg: "Neetud talu"
8. mai 48	33.	KK						Kirev kava ja "Suvine päev"
? mai 48				11.	G			Kitzberg: "Enne kukke ja koitu"
30. mai 48				12.	YT			Tantsude õhtu
15.juuni 48	34.	KK						Kirev kava ja "Suvapäev"
17.juuli 48	35.	S						Krasna: "Kallis Ruth"
29.juuli 48			RÜ	13.				Vesilo: "Kihluspäev"
2. okt. 48	36.	S						Tammsaare: "Elu ja armastus"
6. okt. 48	37.	KK						Kirev kava ja "Kiige[mäe]l": Sepp
24. okt. 48	38.	S						Agapetus: "Patuoinas"
2. nov. 48	39.	SM						Seliaru/Kai: "Muinasjutt"
?13.nov. 48	40.	KK						Kirev kava
25. nov. 48			RÜ	14.				Mardus: "Leonora suur elamus"
14.dets. 48				15.	G			Visnapuu: "Meleküla poisid", II v.
26.dets. 48	41.	L						Vesilo: "Tondiöö"

Kuupäev	GET nr.	GET	AA	AA & N nr.	N	K	K nr.	Lavastus
6. jaan. 49	42.	KK						Kirev kava ja "Kiige[mäe]l": Sepp
20. jaan. 49				16.	YT			Tantsude õhtu
5. veebr. 49	43.	S						Krusten: "Hingearst"
22. veebr. 49	44.	KK						Kirev kava ja "Nimed marmortahvliil"
24? veebr. 49	45.	S						Sepp: "Rindejoonel"
27. märts 49			NM	17.				Luts: "Kevade"
1. apr. 49						ER	12.	Sepp: "Kuldsed väravad"
2. apr. 49						ER	13.	Verneuil: "Saadan"
3. apr. 49						ER	14.	Williams: "Klaasmenazherii"
10. apr. 49				18.	G			Visnapuu: "Meie küla poisid" III v.
22. mai 49			NM	19.				Raunik: "Tuled karidel"
5. juuni 49			NÄ	20.				Kudres: "Hullusärk"
24. juuni 49				21.	KN			Hermes: "Kungla kangelased"
26. juuni 49			KK	22.				Kirev kava
9. juuli 49			NM	23.				Raudsepp: "Mikumärdi"
30. juuli 49			NÄ	24.				Kudres: "Punase usundi preestrinna"
27. aug. 49			NM	25.				Kangro: "Linnuaiad"
25. sept. 49			NÄ	26.				Agapetus: "Olen ma sattunud haaremi?"
16. okt. 49			NÄ	27.				Laisaar: "Viimne Diipii"
19. nov. 49			KK	28.				Kirev kava
25. nov. 49						T	15.	Karhanekite balletiõhtu
27. nov. 49			SM	29.				Seliaru: "Seitse ainsa hoobiga"
25. det. 49			NÄ	30.				Kudres: "Idioot"
11. veebr. 50			NÄ	31.				Linnankoski: "Laul tulipunasesest lillest"; Luts: "Kapsapea"; Tshehhov: "Kosjad"
KOKKU	45			31			15	= 91

Niagara
Peeter

Eesti õigekirjutus on üldiselt katsunud kohaneda tegeliku-
le hääldamisele. Ka maade nimede suhtes. Üks laiatarbe-
sõna, mis kirjavormis on jäänud kaugele maha rahvakeelest
on *Nõukogude Liit*.

Kuulates inimesi rääkimas kohtame vormi *nõukogude* ainult
üliformaalses stiilis. Tavaliselt on see aga midagi kolme-
või koguni kaheksilbist: *Nõukõgde Liit*, *Nõugude Liit*,
Nõugde Liit, *Nõude Liit*. Varem või hiljem tuleb kirjavii-
sil rahvakeelele järele jõuda, nagu laiatarbesõna puhul
kunagi. Akumulaatorist saab *aku* (kuigi formaalses stiilis
ka pikem vorm jääb lubatuks), transformaatorist *trafo* –
ja omnibuse asemel läheme *bussile* (ja varsti *pussile*).

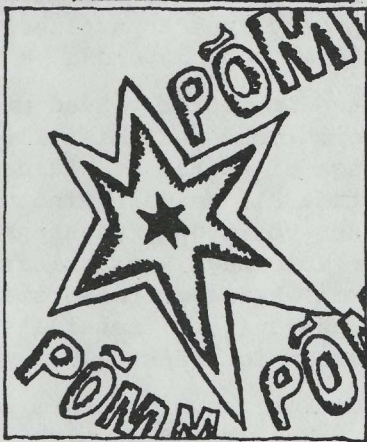
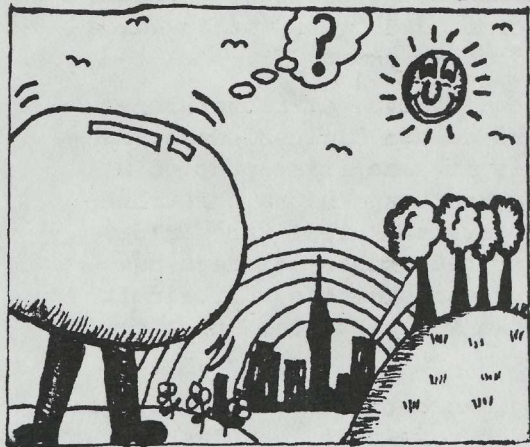
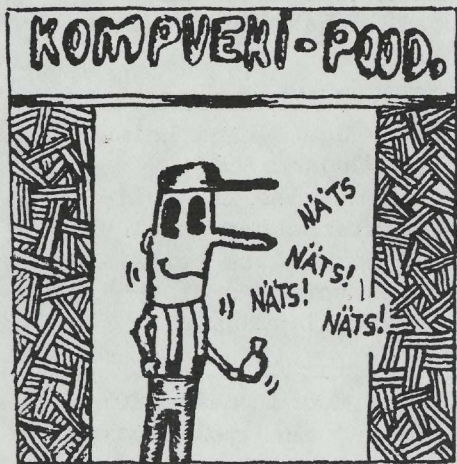
Praeguses rahvakeeles oleks võibolla *Nõugude Liit* ja *nõu-
gude rahvas* kesksed hääldamisvormid, aga suund veelgi lühe-
ma vormi poole on ilmne. Et kirjakeelset vormi (või lubatud
paralleelvormi) mitte mitu korda muuta, oleks otstarbekas
juba praegu lubada paralleelvorme *Nõukogude Liit* ja *Nõude
Liit*, *nõukogude ühiskond* ja *nõude ühiskond*.

Pedantsed puristid võivad muidugi väita, et rahvapärane
lühivorm tooks kattumist lauanõude või õiglusunõudega. Rah-
vast aga ei häiri, et hääldamiselt sama riistapuud võib
tarvitada nii teisele rinda torkamiseks kui ka ühistrans-
pordiks. Võiks ju praeguse kirjaviisi kallal kah närida,
et see toob nagu kaasa mingi mõtteühenduse mõistega *nõu-
kogu*, mis kaasaegsete sotsmaade osas kehtiks küll ainult
Jugoslaavia (ja viimasel ajal ka Poola) kohta, kui töö-
lisnõukogudest rääkida.

Lauanõudega vaevalt rohkem segiminekut tuleb kui pussi ja
bussi vahel (kuigi bussiski võib pussitada, mahalaskmi-
sest kõnelemata). Aga kõlaline kokkusattuvus sõnaga
nõue - nõude ei olegi nii eksitav. On ju üheks põhiliseks
vaheks kapitalistlike maade ja N. Liidu vahel see, et
esimestes toodang kipub ületama nõuet, tuues majandus-
likke kriise, kuna aga nõude ühiskonnas nõue on järjekind-
lalt tarbekaupade toodangut ületanud. (Muidugi mitte ala-
ti ja igas asjas. Keegi pole täiuslik.)

On selge, et öeldu kehtib paljude teistegi sõnaühendite
kohta: *Nõude Eesti*, *nõude inimesed*, ja kasvõi *nõude nõuded
nõude suhtes* (s.t. nõukogude nõudmised lauanõude suhtes).
Tihti aga karvitame kirjas hoopis lühendeid nagu *N. Liit*,
mida võib sama hästi hääldada aktuslikult *Nõukogude Liit*
kui ka vabamalt *Nõude Liit*.

NÄTS

HEIKI

NR.3/19

EHT SOOME DISAIN

Kena oru keske'ela,
paistelikus puie varjus
seisis kõrge mäe ääres
kuulsa Soome sepa koda.

VI:158-161

Paul
Reets

Üllatav on see raamat – *Välis-Eesti kunstnikke** – igatepidi. Eelkõige juba selle koostamine ja väljaandmine on tõsiselt rõõmus üllatus. Vajadus eesti kunstnike biograafilise leksikoni järele on suur, nüüd on vähemalt Välis-Eesti kunstnike osas see vajadus leevendamist leidnud.

Suuremate üldnäituste korraldamisel saab sellest raamatust asendamatu abi ja ei-tea-kus-kohast-kedagi otsimiste vaevade vähendaja. Et mainida ainult ühte ja üldise kasuga ühtuvat kasutamise võimalust. Samuti on selle teosega asetatud küllaltki soliidne ja mitmeti dokumentaarne alus ja teejuhis võimalikule ülevaatele eestlasest kunstnike tegevusest võõrsil. Vajadus selle järele kunagi tekib, selles ei ole kahtlust, ning ilma kõne all oleva teoseta oleks selline veel küll teoreetiline ettevõtmine lihtsalt võimatu, ja mida rohkem aega edasi läheb, seda võimatumaks see ettevõtte ka muutuks. Leksikonita kaotaksime tegevuse jäljedki, leksikoniga säilitame vähemalt tegevuse ulatuse. Säilitades teatmeid senini tehtust avaneb tee ka tulevikuvõimalustele, ja see ongi see tegur, mis seda raamatut tüki maad kõrgemale tõstab ning niisama- ja muidu-raamatuks jääda ei luba. Ehk saab seda järgmisteks punktideks jagatuna paremini esile tõsta.

Kõigepealt võtab mainitud leksikon kokku mineviku antud geograafilises ulatuses, seega Välis-Eesti, ja hoidku meid taevas, kui selleks ulatuseks ei ole kolm maailmajagu. Seega on see raamat laialivalgunute koondamine selgemalt piiratud ühikusse: Välis-Eesti.

Teiseks on see raamat ikkagi antud oleviku olukorrast ja ka otstarbeks, et kes kus mida keegi on ja teeb.

Kolmandaks: juba eelpool mainitud tulevikus kasutamise võimalused, isegi ainukene võimalus tulevikus tehtavaile otsimistele, leidmistele ja taasavastamistele. Olgu sihiks kunstnikud üksikult ja eraldi või kunstid ja ajastu üldiselt, teenäitajaks saab olema käesolev raamat. Ning olles esimene

**Välis-Eesti kunstnikke. Väike biograafiline leksikon.*

Toim. Olga Berendsen (peatoim.), Mall Puhm, Vello Salo. Maarjamaa, Rooma-Toronto 1980:238+4, 15 ill., US \$ 9.- (Vrd. AK 32:14.)

leksikon eesti kunstist üldse, juba see asjaolu kindlustab raamatule omal alal tähtsuse ja tähenduse. Nagu kõik esimesed, omab see teos sellise suurema, välist hiilgust pelgava pühenduse: siin, selle raamatuga sai üks kindel mõte teoks! Seega algatuslik sündmus, tõsisem ja ulatuslikum kui seda veel ehk arvata oskame.

Töö kiidab tegijaid, ning rohkemat ei saa ühegi raamatu kohta ütelda. Tehtud töö ise on ülim tunnustus ja tunnusemärk. Leksikoni tööd kroonivaks lisaks tuleb eriti hinnata Olga Berendseni kirjutatud eessõna. See on täpne ja asjalik, ilusalt kirjutatud ja meeldivalt esitatud. Lühidalt paraja pikkusega sissejuhatus selgitab raamatu sihti ja vajadust. Samuti tuuakse esile koostamisega seoses olnud raskused ja problemaatika ning põhjendused leksikonis toodud andmete järjestamise ja esitamise laadist. Raamatu laiemale kasutajate ringile ei ole sugugi mitte kasutu ka teada saada taoliste leksikonide ajaloolisest taustast, haardega tänaseni nii mitmel maal ja nii mitmes eriliigis.

Et otseseks eeskujuks sai Ameerikas väljakujunenud leksikaalik *Kes on kes?* ehk *Who's Who?*, seda ilmselt tingis oludest ja vajadustest määratud pragmaatika. Andmed on kogutud ankeetlehtede abil ja alusel, mis on ainukene viis ja ka vahend suhteliselt siiski suurearvulise kunstirahva tegevuse lähemalt kindlaksmääramisel. Nii on kõikide kunstnike poolt saadetud või mujalt saadud andmed esitatud võrdselt ja valutult nagu ühes reas, ilu ja elu esindamas. Väga otsustarbekas lahendus — nagu ikka, kui on vaja ehitada kirik keset küla. Nii palju — nii head.

Ainukene häda — tegelikult hoopis teistlaadse küsimuse esitamine — on see, et pragmaatiline lühivõrdsuse printsiip ei taha mingil tingimusel eraldada sõklaid teradest, lambaid sikkudest, geenium talendist ja talenti vusserdajast. Kuid siin tuleb toimetajatele suuremast suurem õigus anda, sest meie ajal on seda küll väga olulist vahet eriti raske ajada. Meeles tuleb pidada ka seda, et kunstiderahvas pole just see kõige leplikuma meelega rahvas. Ei meil ega mujal, ei nüüd ega varem. Michelangelol näiteks löödi nina sisse — ja lööjaks oli, häbi ütelda, oma kaasmaalane ja kaaskunstnik!

Meie sajand on eelkõige väga keeruline ja veeruline sajand ning moodne kunst ei tähenda ainult 20. sajandi kunsti, vaid ka tihtipeale eelkõige seda kunsti, milline just moes juhtub olema. Seega on väärtuste määramine sügavalt väärteline ja ka ülimalt tundeline küsimus, mida keegi lahendada ja otsustada ei suuda ega julgegi suuta. Nii on väärtuste ehk ka ainult meeldimiste otsustamine rahulikult jäetud leksikoni kasutajate hooleks. Rahu maa peal ja kunstitöödest hea meel, tehtagu siis seda head meelt juba täna, homme või mis ajal tahes.

Lõpuks veel seda, et väliseesti kunstnike väikese biograafilise leksikoni puhul, mis ju on toimetajate uskumatult suure töö ja hoole rõõmustav tulemus, oleme üllatunud... et senini ilma sellise teoseta kunstide asju õiendanud oleme. See on esialgu ehk see kõige üllatavam kõikidest üllatustest.

TEATEID

KLENK 81

KLENK-Geislingeni sõpruspäevad olid arvult XXIV kohtumise üldiseks nimetajaks, mis toimus hea osavõtuga Chicago Eesti Majas ja Marriott's Lincolnshire Resort'i ruumes.

Loengud: *Laulupidude tähtsus Eesti ajaloos* (Roman Toi); *Globaalne eestlus* (Walter Rand); *Current Professional Practices in Treating Mental Health Problems of Children and Families* (Aare Truumaa); *Esto-Visioon* (Vello Salo, Jyri Kork, Taavo Virkhaus); *Kunstnikust ja kunstitegemisest tänapäeval* (Rutt Tulving); *Eesti mõistatustest* (Felix Oinas); *Geislingeni teatrikevad* (Mardi Valgemäe); *Kiindumus ja vastutusturne* (Vello Sermat).

Kontserdil esines peasolistina tšellist Jüri Täht, klaveril saatis Georg Radosavljevic. Päevade ajal oli Eesti Majas Milvi Lehtis-Wheeler'i ja Allan Lehtise kunstinäitus. Endiste geislingenlaste poolt oli korraldatud Geislingeni õhtu mitmesuguste ettekannetega.

Metroo 81

Neljas Metroo seminar peeti 2.-8. augustini Ojamaal (Gotland) 79 osavõtjaga, kellest 55 olid vähemalt 16-aastased.

Kui eelmiste seminaride programm oma peaosas tugines kutsutud lektoritele, siis k.a. seminar valmistati ette Metroo õpperingides. Neid töötas talvel ja kevadel neli: *Eesti muusika* (Mart Jürisoo ja Jaan Seimi juhtimisel); *Laste kasvatusest Eestis* (Raija Hirsch, Jüri Männik, Milvi Seim); *Nõuk. Eesti arengujooni 1940-80* (Aleksander Loit, Jüri Seim); *Eesti kirjandus* (Virve Aruoja, Enn ja Helga Nõu). Esimesed 3 käisid koos Stockholmis, viimane Uppsalas.

Seminaril oli vastavalt ettekandeid neljalt põhialalt:

- 1) *Eesti muusika ja regilaulud* ja *Praegusest eesti muusikast* (Mart Jürisoo & Jaan Seim); *Nõuk. Eesti popmuusikast* (Olew Ott); koorilaulu huviring.
- 2) Kolm lühiettekannet (Jüri Männik, Raija Hirsch, Milvi Seim).
- 3) Väljajagatud materjaliga tutvumine (A. Loit, Jüri Seim, Rein Viira) ja grupitöö selle alusel; laudkonnavestlus *Kuidas suhtuda N. Eestisse?* (juh. Enn Nõu); huviring *Rahvusküsimusest N. Liidus* (A. Loit, J. Seim).
- 4) *Jaan Krossi looming* (V. Aluoja); grupitöö Krossi novelli *Stahli grammatika* ainetel; laudkonnavestlus *Absurdne hall meesterahvas eesti kirjanduses* (juh. Enn Nõu).

Eelnenule lisaks oli seminari kavas veel

loenguid: *Vana hea Rootsi aeg* (A. Loit); *Migratsioonist Eestis aegade jooksul* (Jüri Seim); *Muljeid VEKSA kursusest Eestis 20.VI-10.VII 1981* (Kristina Viira);

huviringe: *Elav töökoda* (Maaja Bohm); *Eesti rahvamängud* (Peeter Paljak); *Massmeediomid* (Mart Maandi);

laudkonnavestlus: *Metroo tulevikust* (juh. Enn Nõu);

film: *Kuidas võim üle võeti Eestis juulis 1940* (N. Eesti telefilm).

Rikkalikus õhtuses kavas (koordinaator Gert Hirsch) esitati luuletusi ja sketše ning tutvuti mh. ka eesti ropude laulude repertuaariga.

Täiskasvanute programmi kõrval tegutses seniste aastate eeskujul Minitroo, kelle programmist tuleb esile tõsta lastenäidendit *Meie oleme Eesti* (näitejuht Helga Nõu).

MÜ album

Kavandamisel ja koostamisel on raamat Kotkajärve Metsaülikooli tegevusest möödunud 15 a. jooksul. See sisaldab põhilisi artikleid MÜ teokssaamisest, iseloomust ja ülesandeist. Valiku üle aastate peetud loengutest. Lühiartikleid, juhuluulet, mälestuskilde, huumorit. Andmestikku osavõtjate, lektorite ja korraldajate kohta. Palju pilte.

Lühemad kaastööpalad osavõtjate poolt on teretunud. Lõppotsuse avaldamise kohta teeb toimetus (Heino Susi, Vello Soots, Andres Raudsepp) ja MÜ juhatus. Niisiis, kallid MÜ-lane: kui Sul on midagi MÜ albumi jaoks teele panna, jääme seda huvi ja põnevusega ootama! Palun saada oma panus aadressil: Heino Susi, 614 Argyle Ave., Ambler, PA 19002 USA (tel. (215) 646-4147)

MÜ 82

Metsaülikool 1982 peetakse Bolton'is 22.- 29. augustini. Asukoht on Bolton Camp & Conference Centre, Torontost 50 km kaugusel. Laagrit ümbritsev maastik, küngaste, orgude ja metsatukkadega meenutab Lõuna-Eestit. Majutus toimub taredes (3 inimest toas). Laagris on võimla, dushi-ruumid, ujula, spordi- ja palliväljakud, raketusrada ja 6 km murdmaarada metsas. Programmis on peateemaks eesti ärkamisaeg, mida vaadeldakse mitmest vaatevinklist.

Informatsioon: Kotkajärve metsaülikool
c/o 45 Fulton Avenue
Toronto, Ontario
M4K 1X6, Canada

Mõista...

Mõistatuste lahendused: 1) porgand mustas mullas;
2) kinnas aetakse kätte; 3) kangakudumine telgedel.

Toim.
saadet

Tõnu Parming, *The Pattern of Participation of the Estonian Communist Party in National Politics, 1918-1940*. Ajakirjas *The Slavonic and East European Review*, Vol. 59, No. 3, July 1981:397-412.

Paul-Eerik Rummo, *The September Sun*. [8 luuletust.] Transl. by Ritva Poom. *Cross-Cultural Review*, Chapbook 16. *Cross-Cultural Communications*, 239 Wynsum Ave., Merrick NY 11566 (tel. (516) 868-5635), 1981:16, US \$ 2.-
Vello Salum, *The Church and the People*. Stockholm 1981: 19.

Mati Unt, *The Debt*. Transl. by Ritva Poom. Ajakirjas *The Literary Review*, Vol. 24, No. 4, Summer 1981:460-513.

Läänekaare Postipoiss. Nr. 3(105), sept. 1981:28.

Mitteilungen aus baltischem Leben. Nr. 3/1981:52.

Rahvuslik Kontakt. Nr. 3(91)/1981:48.

Ilmunud
huvitavat

Ethnic Arts Directory. Australia Council. Community Arts Board, Northside Gardens, 168 Walker St., North Sydney, PO Box 302 North Sydney, NSW 2060 Australia, 1981:222, br.

Ivar Ivask, *Verandaraamat*. (Luulet 1977-1981.) EKKo, Lund 1981:72.

Veste Paas, *Olnud ajad*. Väike filmiraamat. (Filmide tulemisest, näitamisest ja tegemisest Eestis.) ER, Tallinn 1980:187. Tr. 10 000, br. rbl. 1.-

Annus Rävälä, *Vorkuta värsse*. EKKo, Lund 1981:64 (läbi müüdüd).

Mana. Nr. 47(1979):80; nr. 48(1980; seljal: 1981):80. (Mõlemad numbrid ilmusid detsembris 1981.)

Acta Baltica. Liber annalis Instituti Baltici XIX/XX. Königstein im Taunus, 1981:304. (Lk. 108-117: Andres Küng, *Baltische Jugend im Exil und in der Heimat*.)

Estonian Short Stories. Compiled by Heino Puhvel. (21 pala 17 autorilt; 5 tõlkijat.) Perioodika, Tallinn 1981: 334. Tr. 2000, kt. rbl. 2.20.

ISSN 0384-8469

PE $\frac{A}{1166}$ 81,5/6

PAUL SAAGPAKK

S U U R
E E S T I - I N G L I S E
S Õ N A R A A M A T

E S T O N I A N - E N G L I S H
D I C T I O N A R Y

Sisaldab

kogu eesti keele sõnavara

Üle 900 lehekülje

Ilmub juulis 1982

Hind US \$150

Tellimised & informatsioon:

Yale University Press

Dept. EED

92 A Yale Station

New Haven CT 06520

U.S.A.